تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ (PTSD) و پەیوەندیا وێ ب پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ل دەڤ ژنێن رزگاربووی ژ دەستێ داعشێ دناڤا کەمپێن ئاوارەیان پارێزگەها دهۆکێ وەک نموونە

سیف الله علی حسن

پشکا رابەریا پەروەردەیی و دەروونی، کۆلیژا پەروەردا بنیات، زانکۆیا دهۆک، هەرێما کوردستانێ، عیراق

پوختە

ئارمانجا ئەڤێ ڤەکۆلینێ دیارکرنا سرۆشتێ پەیوەندیا دناڤبەرا تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ (PTSD) و پشتەڤانیا کۆمەلایەتی بوو ل دەڤ ژنێن رزگاربووی ژ دەستێ رێکخراوا تیرۆرستیا داعش (دەولەتا ئیسلامی ل عیراق و شامێ) ئەوێن ل ناڤا کەمپێن ئاوارەیان دا ل پارێزگەها دهۆکێ دژین. رێبازا وەسفی یا پەیوەندیدار هاتە بکارئینان ل سەر سەمپڵەکا قەسدی کو ژ (42) ژنێن رزگاربووی پێک هاتبوو. ژبۆ کۆمکرنا داتایان؛ پیڤەرێ (Davidson Trauma Scale - DTS) بۆ پیڤانا(PTSD) ێ و پیڤەرێ (فرە ڕەهەندی یێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی- MSPSS) بۆ پیڤانا ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی هاتنە بکارئینان. ڤەکۆلینێ دەرئەنجامێن هەرە گرنگ دیارکرن، کو سەمپڵا ڤەکۆلینێ ب شێوەیەکێ گشتی خۆدان ئاستەکێ بلندن ژ نیشانێن (PTSD)ێ، و د هەمان دەم دا؛ هەست ب وەرگرتنا ئاستەکێ بلند یێ پشتەڤانیا جڤاکی دکەن. دەرئەنجامێن هەرە گرنگ هەبوونا پەیوەندیەکا ئەرێنی یا بهێز بوو دناڤبەرا ئاستێ (PTSD)ێ و پشتەڤانیا کۆمەلایەتی دا (r = 0.65). ئەڤەژی ئەوێ چەندێ دگەهینیت کو هندی نیشانێن (PTSD)ێ بلندتربن، هەستا وەرگرتنا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ژی بلندتر دبیت. ڤەکۆلین دیاردکەت کو پشتەڤانیا کۆمەلایەتی فاکتەرەکێ هاریکار و کارڤەدانەکا سرۆشتی یە ل هەمبەر ترۆمایێن دژوار، و پێدڤییا گرنگیدانێ ب پرۆگرامێن تایبەتمەند یێن دەروونی و کۆمەلایەتی بۆ ئەڤێ تەخا هەستیار دیاردکەت. گرنگیا ئەڤێ بابەتی د ئەوێ چەندێ دایە کو رۆلێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی د کێمکرنا نیشانێن تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ دا دیاردکەت، و دەرگەهێ بۆ دارشتنا پرۆگرامێن پشتەڤانیێ یێن کاریگەرتر ڤەدکەت.

پەیڤێن سەرەکی: تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ (PTSD)، پشتەڤانیا کۆمەلایەتی، داعش، ژنێن رزگاربووی، کەمپێن ئاوارەیان.

1- ئاریشا ڤەکۆلینێ:

پشتی هێرشێن بەرفرەهـ یێن رێکخستنا تیرورستیا داعش ل پرانیا ناوچەیێن عیراقێ و کوردستانێ و ئەنجامدانا چەندین رەفتارێن تۆندوتیژ ل ئەوان ناوچەییان ئەوێن ل ژێر دەسەلاتا وێ بتایبەتی دگەل کۆمەلگەهێ ئێزدی (Kizilhan, 2018, p. 521)، د ئەڤێ بویەرێ دا نزیکی (7000) ژ کوردێن ئێزدی ب دەستێ ئەڤێ رێکخراوا تیروری دهێنە کوشتن، قوربانیێن هەرە مەزن کچ و ژن بوون؛ کو نزیکی (5800) ژ ئەوان تۆشی سزادان؛ رەڤاندن، دیلکرن، کرین و فروتن و دەستدرێژیا جەستەیی و سێکسی بوون (United Nations Human Rights Office of the High Comissioner 2016, p. 12). پشتی بوورینا دەمی و ب هاریکاریا حکومەتا هەرێما کوردستانێ پرانیا ئەوان کچ و ژنان ژدەستێ چەکدارێن ئەڤێ رێکخراوێ رزگاردبن، لێ کارتێکرنێن دەروونی یێن نەرێنی ل سەر دەروونێ ئەوان دمینن؛ سەرەڕای گرنگیا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ل سەر ساخلەمییا دەروونی، ڤالاهیەکا مەزن د ڤەکۆلینێن مەیدانی دا هەیە کو ب شێوەیەکێ کویر و تایبەت ڤەکۆلینێ ل سەر سرۆشتێ پەیوەندیا دناڤبەرا تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ (PTSD) و ئاستێن پشتەڤانیا کۆمەلایەتی بکەت، ب تایبەتی ل دەڤ ژنێن رزگاربووی ژ دەستێ داعشێ دناڤا کەمپێن

1. گۆڤاری زانکۆی کۆیە بۆ زانستە مرۆڤایەتی و کۆمەڵایەتییەکان، بەرگی 9، ژمارە 2 (2026)
ڕێککەوتی: وەرگرتن 15 ئەیلول 2025؛ پەسەندکردن: 8 کانونی یەکەم 2025
توێژینەوەی ڕێکخراو: لە 13 تەمووز 2026 بڵاوکراوەتەوە.

ئیمەیڵی توێژەر: saifullah.hasan@uod.ac

مافی چاپ و بڵاوکردنەوە © 2026 . سیف الله علي حسن، گەیشتن بەم توێژینەوەیە کراوەیە لە ژێر ڕەزامەندی - CC BY-NC-ND 40.

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n2y2026.pp227-241

ئاوارەیان ل پارێزگەها دهۆکێ، کو ئەڤ چەندە ب خۆ ئاریشەکا زانستیە و پالدەرێ سەرەکیە بۆ ئەنجامدانا ئەڤێ ڤەکۆلینێ.

پشتی رزگاربوونا ئەوان ژ دەستێ داعشێ پرانیا ئەوان ل کەمپێن ئاوارەیان ل سنورێ پارێزگەها دهۆکێ نیشتەجێ دبن، کو د کاودانێن مرۆڤایەتی یێن نەخۆش و سەخت بەردەوامی دا ژیانا خۆ، بێ هەبوونا ژینگەهەکا دەروونی و کۆمەلایەتیا جێگیر. ژبەر هندێ هەبوونا پشتەڤانیا دەروونی و کۆمەلایەتی دهێتە هژمارتن رەگەزەکێ سەرەکی بۆ کێمکرنا فشار و نیشانێن تێکچوونێن دەروونی، ئەڤجا چ ئەڤ پشتەڤانیە ژلایێ خێزان، کۆمەلگەه و سازیێن تایبەتمەند بیت، چونکی ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەرێ ڤەگەراندنا هێز و شیانێن ئەوان و باشتربوونا بارێ ئەوان یێ دەروونی.

گەلەک ڤەکۆلینێن زانستی ئاماژە ب ئەوێ چەندێ کریە کو پشتەڤانیا کۆمەلایەتی (Social support) رۆلەکێ مەزن د کێمکرن و سڤککرنا نیشانێن تکچوونا سترێسا پشتی ترۆمایێ (PTSD) دگێریت، و دبیتە فاکتەرەکێ سەرەکی بۆ کەسانێن تۆشبووی د ڤەگەراندنا هەڤسەنگیا دەروونی و کۆمەلایەتی. لێ ئەڤ رۆلێ ئەرێنی هەمی دەما یێ کارا نینە و بدەست کەسێ تۆشبووی ناکەڤیت؛ چونکی ئەگەر ژینگەها کەسێ تۆشبووی یا گونجای نەبیت ژبۆ ئەڤێ چەندێ؛ ب تایبەتی ل دەمێ ئاوارەیێ دا؛ کو یا خویایە ل دەمێ ئاوارەیێ دا زێدەباری کێمیا خزمەتگرزاریان؛ تاک کۆمەکا پەیوەندیێن خۆ دگەل خێزانێ و دەوروبەران ژدەست د دەت (Wang et al., 2021, p. 101998).

سەرباری گرنگیا ئەڤێ بابەتی؛ هەتا نها ڤەکۆلینێن مەیدانی د ئەڤی بابەتی دا د کێمن، ئەڤێ چەندێ ڤالاهیەکا مەزن ئێخستیە د راستا ڤەکۆلینان دا ئەوێن گرێدای دیارکرن و ڤەدیتنا سرۆشتێ ئەڤێ پەیوەندیێ (پەیوەندیا دناڤبەرا تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆماییێ و پشتەڤانیا کۆمەلایەتی).

ل سەر بنەمایێ ئەوا مە ئاماژەپێکری، ئاریشا ڤەکۆلینێ پێکهاتیە ژ بەرسڤدانا ئەڤێ پرسیارا سەرەکی یا ل خوارێ:

ئەرێ رۆلێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی چیە د کێمکرنا تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ دا ل دەڤ سەمپلا ڤەکۆلینێ؟

گرنگیا ڤەکۆلینێ (أهمية البحث):

دیارکرنا پەیوەندیا دناڤبەرا تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) و پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ل دەڤ ژنێن رزگاربوویێن داعشێ دناڤا کەمپێن ئاوارەیان ل سنورێ پارێزگەها دهۆکێ گرنگیەکا مەزن ل سەر ئاستێ دەروونی، کۆمەلایەتی و مرۆڤایەتی هەیە. ئەڤ تەخە تۆشی گەلەک سەربۆرێن نەخۆش و سەخت بووینە؛ کو کارتێکرنا ئەڤێ چەندێ ب شێوەیەکێ کویر و بەردەوام ل سەر ئاستێ ساخلەمیا ئەوان یا دەروونی هەبوویە، و تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) دهێتە هژمارتن ژ بەربەلاڤترین تێکچوونێن دەروونی ل دەڤ ئەوان کەسان ئەوێن د ترۆمایێن توند و دژواردا دەربازبن، بتایبەتی ل دەمێ جەنگا دا؛ چونکی ژبلی دیتنا روویدانێن بترس و ژدەستدانا کەسانێن نزیک؛ ل ئەوی دەمی ئەڤ تەخە تۆشی دەستدرێژیا جەستەیی و سێکسی دبن (Hoffman, 2018, p. 351).

ڤەکۆلینان ئاماژە ب ئەوێ چەندێ دایە کو ئەو ژنێن تۆشی تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) دبن ل وی دەمی هندەک نیشانێن دەروونی یێن دژوار ل دەڤ پەیدادبن؛ و ئەڤ چەندە ب شێوەیەکێ نەرێنی کارتێکرنا خۆ ل سەر ژیانا ئەوان یا رۆژانە و کۆمەلایەتی دکەت (Ismail et al., 2018, p. 154). و پشتەڤانیا کۆمەلایەتی وەکو فاکتەرەکێ گرنگ و مەزن بۆ کێمکرن و سڤککرنا ئەڤان نیشان دهێتە هژمارتن. ئەڤ تەخە (ژنێن ئاوارە) دناڤا کەمپێن پارێزگەها دهۆکێ دا روویەرووی هەڤرکی و چالنجێن مەزن بووینە؛ بتایبەتی هەبوونا کێم و کاسیان د خزمەتگوزاری و پێدڤیێن سەرەکی یێن ژیانێ و نەبوون یان کێمیا هەبوونا پشتەڤانیا دەروونی و کۆمەلایەتی؛ ژ لایەکێ ڤە؛ و هەبوونا کاودانێن سەخت یێن ئابووری ژلایەکێ دیترڤە. ئەڤ کەتوارە دبیتە ئەگەر کو ئەو ب ساناهی ژ ئەڤێ تێکچوونێ چارەسەر نەبن یان نەشێن خۆ دگەل دەوروبەر و واقعێ خۆ بگونجینن، ئەڤ چەندە ژی دبیتە ئەگەرێ ڤەگوهاستنا مەترسیا کارتێکرنێن ئەڤێ تێکچوونێ بۆ بەرەبابکێن داهاتی (Kizilhan & Neumann, 2020, p. 540).

ژلایەکێ دیترڤە، گرنگیا ئەڤێ ڤەکۆلینێ پێکۆلەکە بۆ پرکرنا ئەوێ ڤالاهیا مەعریفی ل دور پەیوەندیا دناڤبەرا تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) و پشتەڤانیا کۆمەلایەتی د چارچووڤەیێ کەمپێن ئاوارەیان د سنورێ پارێزگەها دهۆکێ دا هەی، چونکی ب شێوەیەکێ گشتی ئەڤ جورە ڤەکۆلینە ل ناڤا هەرێما کوردستانێ و عیراقێ دکێمن. و ئەڤ ڤەکۆلینە دێ پێزانینێن سەرەکی بۆ تێگەهشتنا رۆلێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی د کێمکرن و سڤککرنا نیشانێن تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) بەردەستکەت؛ و ئەڤەژی هاریکارە بۆ دروستکرن و دیزاینکرنا پرۆگرامێن دەروونی و کۆمەلایەتی یێن کارا بۆ چارەسەرکرنا ئەڤێ تێکچوونا دەروونی (المقبل والشقران، 2021، ص 18). ژلایێ مرۆڤایەتی ڤە؛ ئەڤ ڤەکۆلینە تیشکێ دئێخیتە سەر نەخۆشی و نەهامەتیێن دەروونی و کۆمەلایەتی یێن ژنێن ئاوارە دناڤا کەمپان دا؛ و پێدڤی ب دەستێوەردانەکا بلەزن بۆ چارەسەرکرنا ئەوان.

زێدەباری ئەڤێ چەندێ، ئەڤ ڤەکۆلینە هاریکارە بۆ ئەوان ڤەکۆلەران ئەوێن ڤەکۆلینێ ل دور ئەڤی بابەتی دکەن کو پتر دبیتە ئەگەرێ تێگەهشتنا ئەوان ل دور ئەوێ پەیوەندیا کارا ئەوا دناڤبەرا رەهەندێن دەروونی و کۆمەلایەتی هەین. ئەڤ چەندە هاریکارە بۆ پێشئێخستنا ئالاڤێن هەلسەنگاندن و دەستنیشانکرنەکا هویر بۆ ئەڤێ تێکچوونا دەروونی، و هاریکارە بۆ پێشکێشکرنا پتر پشتەڤانیا دەروونی و کۆمەلایەتی بۆ ژنێن ئاوارە؛ بتایبەتی ئەوێن ژدەستێ داعشێ رزگاربووین (البوات والبدور، 2023، ص 5).

- ئەم دشێین گرنگیا ڤەکۆلینێ د ئەڤان خالێن ل خوارێ دا دیاربکەین:

1-گرنگیا تیوری:

- دابینکرن و بەردەستکرنا تێگەهشتنەکا کویر ل دور سرۆشتێ ئەوێ پەیوەندیێ ئەوا دناڤبەرا تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) و ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی لدەڤ ژنێن رزگاربوویێن داعشێ دناڤا کەمپێن ئاوارەیان ل سنورێ پارێزگەها دهۆکێ هەی.
- پرکرنا ئەوێ ڤالاهیا مەعریفی ئەوا گرێدای ساخلەمیا دەروونی یا ژنێن رزگاربووی ل چارچوڤەیێ ئاوارەبوونێ ل عیراقێ و کوردستانێ ب گشتی و ل پارێزگەها دهۆکێ بتایبەتی.

2- گرنگیا پراکتیکی:

- بەردەستکرنا زانیاریێن هویر بۆ جهێن پەیوەندیدار و تایبەتمەندێن دەروونی و کۆمەلایەتی، کو ئەڤ چەندە هاریکارە بۆ دارشتنا پرۆگرامەکێ گونجایی یێ چارەسەرییێ بۆ ئەڤێ تەخێ.
- بهێزکرنا شیانێن رێکخراوێن مرۆڤی بۆ پێشئێخستنا ئەوان دەستێوەردانان ئەوێن پێشکێشی ئەڤێ تەخێ دکەن.

Original Article |DOI: https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n2y2026.pp227-241

- هاریكاره بۆ باشـــترکرنا کوالێتیا ژیانا ژنێن رزگاربووی ژلایێ دەروونی و کۆمەلایەتی ڤە، ب رێکا زێدەکرن و موکومکرنا چالاکی وهاریکاریێن گرێدای پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ڤە.
- پێشـکێشـکرنا راسـپاردەیێن پراکتیکی کو هاریکارن بۆ ئاڤاکرنا شـیانێن دەروونی و کۆمەلایەتی یێن ژنێن رزگاربوویێن دەستێ داعشێ.

ئارمانجێن ڤەکۆلینێ (أهداف البحث):

ئەڤ ڤەکۆلینە ئەڤان ئارمانجێن ل خوارێ بخۆڤەدگریت:
1- پیڤانا ئاستێ تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) ل دەڤ کۆمەلا ڤەکۆلینێ.
2- دیارکرنا ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ل دەڤ کۆمەلا ڤەکۆلینێ.
3- دیارکرنا جیاوازیێن ئاماری یێن نیشانێن تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) ل دویڤ گۆراوێن (هەڤژینی، خویندەواری و تەمەن).
4- دیارکرنا پەیوەندیا دناڤبەرا تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) و ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی دا.

سنۆرێن ڤەکۆلینێ:

سنۆرێن بابەتی: ئەڤ ڤەکۆلینە تەکەزێ ل سەر دوو گۆراوێن سەرەکی دکەت، ئەوژی: تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) و پشتەڤانیا کۆمەلایەتی.

سنۆرێن مرۆڤی: سەمپلا ڤەکۆلینێ یا تایبەتە ب ژنێن رزگاربووی دەستێ داعشێ ئەوێن ل ناڤا کەمپێن ئاوارەیان دا ل سنۆرێ پارێزگەها دهۆکێ دژین، ئەوێن رازیبووین کو بەشدارییێ د ئەڤێ ڤەکۆلینێ دا بکەن.

سنۆرێن دەم و جهی: ئەڤ ڤەکۆلینە یا سنۆرداره ب هەرئێک ژ کەمپێن (ئیسیان، کەپەرتۆ 1 و کەپەرتۆ 2) یێن ئاوارەیان ل سنۆرێ پارێزگەها دهۆکێ، هەرێما کوردستانا عیراقێ. سالا 2025ێ.

2. زاراڤێن ڤەکۆلینێ:

- زاراڤێن ڤەکۆلینێ پێکهاتینە ژ:

ئێکەم: تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترامایێ (PTSD).

(WHO, 2019) "تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ ئەو تێکچوونەیە کو پشـــتی رووبرووبونا رویدانەک (یان زنجیرەیەکا رووێدانێن) دژوار کو بیتە جهێ گەڤێ ل سـەر ژیانا کەسـێ تۆشـبووی پەیدادبیت، و یا تایبەتمەندە ب: 1) دووبارە هزرکرن د سـەربۆرا رووێدانێ دا، 2) خۆدویرکرن ژ ئەوان تشـتان ئەوێن بیرا کەسێ تۆشبووی ب رووێدانێ دئینیت، 3) هەستکرنەکا بەردەوام ب هەبوونا گەفەکێ ل نها دا" (WHO, 2019).

(Hasan, 2021) "تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ تێکچوونەکا دەروونیە ژ ئەنجامێ سەربۆرەکا ترۆمایێ یان زنجیرەیەکا رویدانێن ترۆمایێ پەیدادبیت؛ کو ئەڤ سەربۆرە بنە گەف ل سەر ژیانا کەسێ تۆشبووی، وەکو جەنگ، رووێدانەکا ترۆمبێلێ، توندوتیژیا جەستەیی و سێکسی و کارەساتێن سرۆشتی ...هتد" (Hasan, 2021, p. 2).

(APA, 2022) "تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ تێکچوونەکا دەروونیە؛ ل دەڤ ئەوان کەسان پەیدادبیت ئەوێن تۆشی رویدانەکا ترۆمایێ دبن یان شاهدحالێ ئەڤێ رویدانێ بن، و پێکهاتیە رووێدانێن قورتالبوونێ ب مرنەکا راستەقینە، بریندارببوونەکا سەخت، یان توندوتیژیا سێکسی، ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەرێ پەیدابوونا چەندین نیشانان وەکو: خۆدویرکرن ژ جهێ رووێدانێ، فلاشباک ل دور رووێدانێ، هزرێن نەرێنی، کابۆس و خەونێن بترس دەربارەی رووێدانێ و گوهورینێن گیولی" (APA, 2022, p. 305).

پێناســا تیوری یا ڤەکۆلەری: تێکچوونا (ســترێســا دەروونی یا پشــتی ترۆمایێ - PTSD) تێکچوونەکا دەروونیە، وی دەمی ل دەڤ مرۆڤی پەیدادبیت دەمێ مرۆڤ تۆشی رووێدانەکا دژوار و دەملدەسـت دبیت کو ئەڤ رووێدانە گەف بیت ل سـەر ژیانا مرۆڤی، کو پشـتی رووێدانێ بۆ ماوێ هەیڤەکێ هنەک نیشـان ل دەڤ مرۆڤی پەیـدادبن وەکو، کابۆس و خەونێن نەخۆش ل دور رووێـدانێ، تێکچوونا خەوێ، فلاشـباک، خۆدویرکرن ل جهێ رووێدانێ، تێکچوونا گیولی و هەبوونا هزرێن نەرێنی ب شـێوەیەکێ بەردەوام.

پێناسا کرداری: مەرەم ژ تێکچوونا (سـترێسا دەروونی یا پشـتی ترۆمایێ - PTSD) د ئەڤێ ڤەکۆلینێ دا:
ئەو نمرەیە ئەوا تاکێن ســـەمپلا ڤەکۆلینێ د ماوێ بەرســـڤدانێن خۆ دا ژ بۆ برگێن پیڤەرێ ئەڤێ تێکچوونێ کو پیڤەرێ (داڤیدسون، 1997)یە بدەستڤە دئینن.

دوویەم: پشتەڤانیا کۆمەلایەتی (Social support).

(مجاور، 2020) "هەبوونا هندەک کەسـانە کو ببنە جهێ باوەریا مرۆڤی، و ل دەمێ پێدڤیبوونێ دا مرۆڤ بشێت پشتبەستنێ ل سەر بکەت" **(مجاور، 2020، ص 38).**

(Haugan & Eriksson, 2021) "پشـــتەڤانیا کۆمەلایەتی ئەوە دەمێ مرۆڤ هزردکەت یێ خۆشتڤی یە و جهێ رێزگرتنێ یە ل دەڤ کەسانێن دەوروبەر، و ئەڤ هزرە ب رێکا بەشـداریا مرۆڤی دگەل کەسـانێن دی دروسـت دبیت بتایبەتی دەمێ هاریکاریەکا ماددی و مەعنەوی (دەروونی) ژ کەسانێن دی وەردگریت" (Haugan & Eriksson, 2021, p. 150).

(آل عواض و الفیفي، 2024) "ئەوە دەمێ تاکەکەس هاریکاری و پشتەڤانییێ ژلایێ دەوروبەرێن خۆ بدەستڤەدئینیت ژبۆ رووبەرووبوون و خۆگونجاندنێ دگەل رووێدان و فشارێن ژیانێ، کو پێکهاتیە ژ ژێدەرێن تۆرا کۆمەلایەتیا تاکەکەسی وەکو خێزان، هەڤاڵ، جیران و کەسانێن نزیک" (آل عواض و الفیفي، 2024، ص ٢٩).

پێناســا تیوری یا ڤەکۆلەری: پشـــتەڤانیا کۆمەلایەتی تۆرەکا پەیوەندیێن کۆمەلایەتیا مرۆڤی یە دگەل (هەڤژین، جیران، هەڤال، خێزان و دەروبەر) کو ل دەمێن پێدڤی دا دەســـتێ هاریکاریێ بۆ مرۆڤی درێژدکەن، ئەڤجا چ ئەڤ هاریکاریە یا ماددی یان مەعنەوی بیت.

پێناسا کرداری: مەرەم ژ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی د ئەڤێ ڤەکۆلینێ دا:
ئەو نمرەیە ئەوا تاکێن ســـەمپلا ڤەکۆلینێ د ماوێ بەرســـڤدانێن خۆ دا ژ بۆ برگێن پیڤەرێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی (MSPSS) بدەستڤە دئینن.

3. چارچوڤەیێ تیوری:

پەیڤا ترۆما (trauma) پەیڤەکا یونانیە ب رامانا برین یان ئێشـان دهێت، کو یونانیان بکاردئینا بۆ تۆشـبوون ب برینێن لەشی بتنێ، بەلێ پا زانسـتێ دەروونی یێ سـەردەم هات و ئەڤ پەیڤە بەرفرەهـترکر داکو ب رامانا ئێشانا دەرونی و هەست و سوزی و یا ئێکسەر و نەئێکسەر ژی بهێت (Martin et al., 2014, p. 205). و تێکچوونا

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n2y2026.pp227-241

(سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) تێکچوونەکا دەروونییە کو ژ ئەنجامێ بەرسڤدانا دیتن یان راستهاتنا رویدانێن ترۆمایێ پەیدا دبیت. ئەڤ تێکچوونە دبیتە ئەگەرێ فشارەکا دەروونی یا زێدە ل سەر کەسێ تۆشبووی، و هندەک نیشان هەنە، وەکو: فلاشبەک، کابۆس و خەونێن نەخۆش دەربارەی رووبدانێ، خۆدویرکرن ژ جهێ رووبدانێ یان ئەو تشتێن بیرا کەسێ تۆشبووی ب رووبدانێ دئینیت، گوهورینێن نەرێنی د هزر و گیۆلی دا وەکو (ترس، هەستکرن ب گونەهێ و شەرمێ یان هەستکرن ب ڤەقەتیانێ ژ کەسێن دەوروبەر)، کەسێ تۆشبووی نەشێت دەربرینێ ژ هەستێن خۆ یێن ئەرێنی بکەت، هەبوونا رەفتارەکا ئاریایی و کەلێن تۆڕەبوونێ و هەبوونا ئاریشەیێن خەوێ (Bremner, 2019, p. 88).

3. 1 فاکتەرێن رێخۆشکەر

ژمارەکا فاکتەران ژبۆ پەیدابوونا تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) هەنە وەکو:

1- رووبدانێن ترۆمایێ: هەبوونا رووبدانەک یان زنجیرەیەکا رووبدانێن ترۆمایێ وەکو (جەنگ، تەقینێن بهێز، رووبدانێن سرۆشتی وەکو ئەردهەژ، لافاو، بۆرکان ...هتد)، دەستدرێژیا سێکسی و جەستەیی، ئەشکەنجەدان و رووبدانێن ترۆمبێلێ (هاتن و چوونێ) (Brewin et al., 2000, p. 755).

2- ئازاردان یان پشتگوهـ هاڤێتن ل قوناغا زارۆکینیێ: ترۆما، ئازاردان و پشتگوهـ هاڤێتن ل قوناغا زارۆکینیێ داکارتێکرنەکا دۆمدرێژ ل سەر دەروونێ مرۆڤی هەیە، و ئەڤ چەندە رێخۆشکەرەکە بۆ تۆشبوونێ ب ئەڤێ تێکچوونێ، و ڤەکۆلینان ئەڤ پەیوەندیە (پەیوەندیا سەربۆرێن ترۆمایێ یان ئازاردانا مرۆڤی ل قوناغا زارۆکینیێ دگەل تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ) سەلماندیە (Widom, 1999, p. 1225).

3- فاکتەرێن جینی و بایولۆژی: ئەڤە ژی فاکتەرەکێ رێخۆشکەرە بۆ پەیدابوونا ئەڤێ تێکچوونێ ل دەڤ مرۆڤی، چونکی هندەک جین هەنە ب کارێ کۆنترۆلکرنا ماددێن کیمیایی یێن سترێسێ رادبن (وەکو سیرۆتونین و کورتیزۆل)ێ پتر مرۆڤی بەرامبەر رویدانێن ترۆمایێ هەستیار دکەت (Nievergelt et al., 2019, p. 4558). ژلایەکێ دیترڤە هندەک ناوچە د مەژیێ مرۆڤی دا هەنە کو کارێ کیمیاییێ ئەوان ل دەمێ تۆشبوونا مرۆڤی ب تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) دهێنە گوهورین، وەکو ناوچەیا hippocampus, amygdala, periaqueductal grey (PAG), locus (coeruleus (LC) (Abdallah et al., 2017, p. 131).

4- نەبوونا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی: بتایبەتی ل دەمێ پشتی رووبدانا ترۆمایێ دبیتە رێخۆشکەرەک بۆ پەیدابوونا تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD)، چونکی پشتی رووبدانێن ترۆمایێ دەمێ کەسێ تۆشبووی هاریکاری و پشتەڤانیێ ژلایێ کەسانێن دەوروبەرێن خۆ وەردگریت وی دەمی ئەو دێ شێت هزرکەت کو ئەو نە یێ بتنێ یە، ئەڤ چەندە ژی دبیتە ئەگەرێ کێمکرنا کارتێکرنێن رووبدانا ترۆمایێ ل سەر کەسێ تۆشبووی (Akanni et al., 2024, p. 1520).

5- دیرۆکا کەسی دگەل تێکچوونێن دەروونی: هەبوونا تێکچوونێن دەروونی ل دەڤ مرۆڤی بەری رووبدانا ترۆمایێ دبیتە فاکتەرەکێ دیتر یێ رێخۆشکەر بۆ تۆشبوونێ ب تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD)ێ، وەکو هەبوونا (تێکچوونەکا قەلەقێ یان خەمۆکیێ)، چونکی کەسێ تۆشبووی تێکچوونەکا دیتر بیت و دهەمان دەم دا تۆشی رووبدانەکا ترۆمایێ بیت وی دەمی دێ یا بزەحمەت ئەو بشێت سەرەدەریێ دگەل سترێسێ بکەت، و ئەڤ چەندێ دێ بیتە ئەگەر کو ئەوی کەسی بەرسڤدانەکا بهێز بۆ رووبدانا ترۆمایێ هەبیت (Koenen et al., 2017, p. 2252).

3. 2 رێژا بەلاڤبوونا تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD)ێ

رێژا بەلاڤبوونا ئەڤێ تێکچوونێ ل سەرانسەری جیهانێ دگەهیتە 3.9% (Mavranezouli et al., 2020, p. 544)، و رێژا تۆشبوونێ د ماوێ سالەکێ دا 0.2% هەتا 3.8% یە (Du et al., 2022, p. 220). ژلایەکێ دیترڤە ئەڤ تێکچوونە ل دەڤ رەگەزێ مێ پترە ژ رەگەزێ نێر (Haering et al., 2024, p. 262).

نزیکی 56% خەلکێ عیراقێ بکێمی د ژیانا خۆ دا تۆشی رووبدانەکا ترۆمایێ بووینە، و د ماوێ سالەکێ دا 2% ژ خەلکێ عیراقێ تۆشی تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ) دبن (Koenen et al., 2017, p. 2253)،. ژلایەکێ دیتر ڤە ل دویڤ ڤەکۆلینا (Ibrahim et al., 2018) رێژا ئەڤێ تێکچوونێ ل دەڤ کچ و ژنێن ئێزدی دگەهیتە 80% پشتی ئاوارەبوونا ئەوان (Ibrahim et al., 2018, p. 154).

سەرباری ئەوێ چەندێ کو ئەڤ تێکچوونە ل دەڤ کەسانێن پێگەهشتی پترە؛ لێ دبیت ل دەڤ هەر تەمەنەکێ مرۆڤی دا پەیدابیت (Resick et al., 2024, p. 70)، و بارگرانیێن ئەڤێ تێکچوونێ (Burden of Disease) گەلەکن، چونکی بیتە ئەگەرێ کێمبوونا شیانێن کاری ل دەڤ کەسێ تۆشبووی و بارێ ئەوی یێ ئابووری، یان ژی ب شێوەیەکێ گشتی کارتێکرنا خۆ ل سەر کوالێتیا ژیانا ئەوی کەسی بکەت بتایبەتی ژلایێ (پەیوەندیێن ئەوی یێن کۆمەلایەتی، کاری و خێزانی)، ژلایەکێ دیترڤە دبیت بیتە ئەگەرێ پەیدابوونا هندەک نەخۆشیێن جەستەیی و دەروونی یێن دیتر، یان مەترسیا خۆکوشتنێ ل دەڤ کەسێ تۆشبووی پتر لێ بکەت (Iain W. McGowan, 2019, p. 24).

3. 3 هەڤپشکیا ئەڤێ تێکچوونێ دگەل تێکچوونێن دیتر یێن دەروونی Comorbidity

ئەو کەسانێن تۆشی تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD)ێ دبن دبیت تێکچوونەکا دیتر یان (هندەک تێکچوونێن دیتر) یێن دەروونی ل دەڤ پەیدابن، و رێژا ئەڤێ هەڤپشکیێ ژی ل دەڤ کەسانێن تۆشبووی یا بلندە؛ ئانکو ل دویڤ ڤەکۆلینان هەر 3 تۆشبوویێن ئەڤێ تێکچوونێ 2 ژ ئەوان تێکچوونەکا دیتر ژی یا دەروونی هەیە (Boland & Verduin, 2022, p. 450). بۆنموونە ئەو کەسێن تۆشی تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ) دبن نزیکی 61% تێکچوونا خەمۆکیا مەزن هەیە (Major Depressive Disorder)، و 39% تێکچوونا قەلەقا گشتگیر (Generalized Anxiety Disorder)، نزیکی 22% تێکچوونا ئالودەبوونێ و خراب بکارئینانا ماددێن بێهۆشکەر (Substance-use disorder)، و 17% تێکچوونا بزدیانێ (Panic Disorder) هەیە (*DSM-5-TR*, 2022).

3. 4 رێکێن چارەسەریا تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD)ێ

ژبۆ چارەسەریا تێکچوونێن دەروونی مە دوو رێکێن سەرەکی هەنە، ئەوژی: چارەسەری برێکا دەرمانان و چارەسەریا دەروونی ب رێکا رووینشتنێن دەروونی. ئەم نەشێین دەستنیشان بکەین کیژ رێک بۆ چارەسەریا خەمۆکیێ کاریگەرترە ژ یادیتر، چونکی ل دویڤ ڤەکۆلینێن زانستی هندەک کەس مفای ژ دەرمانان دبینن و هندەک

کەس مفای ژ رووبنشتنێن دەروونی دبینن، و هندەک کەس مفای ژ وەرگرتنا ئەڤان هەردوو جۆرێن چارەسەرییێ د ئێک دەم دا دبینن (مایی، 2025). سەبارەت چارەسەرییێ ب رێکا دەرمانان؛ کۆمەکا جۆرێن دەرمان ژ بۆ چارەسەرکرنێ دهێنە بکارئینان؛ کو ئەڤ چەندە دێ ب رێکا نۆژدارێ دەروونی یێ تایبەتمەند ڤە ژبۆ کەسێ تۆشبووی هێتە دان. بەرامبەری ئەڤێ چەندێ؛ چارەسەریا دەروونی ب رێکا رووبنشتنێن دەروونی، مە کۆمەکا رێکێن زانستی یێن چارەسەرییێ هەنە، وەکو:

- چارەسەریێن جەختکرنێ لسەر ترۆمایان (العلاجات التي تركز على الصدمات - Trauma-Focused Therapies).
- چارەسەریا پرۆسێسکرنا هزری (علاج المعالجة المعرفية - Cognitive Processing Therapy CPT).
- چارەسەریا رویبرویکرنا دومدرێژ (العلاج بالتعرض لفترات طويلة - Prolonged Exposure Therapy).
- چارەسەریا هزری و رەفتاری یا جەختکرنێ لسەر ترۆمایان (العلاج السلوكي المعرفي الذي يركز على الصدمات - Trauma-Focused Cognitive-Behavioral Therapy (TF-CBT).
- چارەسەریا ترۆمایێ ب رێکا نەهێلان و دووبارە پرۆسێسکرنا هەستیاریا لڤینا چاڤان (إزالة حساسية حركة العين وإعادة معالجتها). (EMDR) - Eye Movement Desensitization and Reprocessing
- چارەسەریا رویبرووکرنێ ب رێکا ڤەگێرانا چیرۆکێ (العلاج التعرضي السردي - Narrative Exposure Therapy) (Forbes et al., 2020, p. 65).

3. 5 پشتەڤانیا کۆمەلایەتی (Social support):

راماوێ ئەوە دەمێ مرۆڤی هندەک کەس ل دەوروبەرێن خۆ هەبن و ئەڤ کەسانە گرنگییێ ب مرۆڤی بدەن و دەستێ هاریکارییێ بۆ مرۆڤی ل دەمێ پێدڤی دا درێژ بکەن، چێدبیت ئەڤ چەندە ژلایێ خێزان، هەڤال و هەڤپیشێن مرۆڤی ڤە بیت، و ئەڤ جۆرە هاریکاریە دبیتە ئەگەر کو مرۆڤ پتر هەست ب تێگەهشتن، بها و رێزگرتنێ بکەت (Rueger et al., 2022, p. 732).

جۆرێن پشتەڤانیا کۆمەلایەتی:

پشتەڤانیا کۆمەلایەتی گەلەک جۆر هەنە، ژ گرنگترینێ ئەوان:

ئێکەم: پشتەڤانیا دەروونی (Emotional Support): واتە نیشاندانا حەژێکرنێ، گرنگیپێدان، تێگەهشتن و هەڤسۆزیێ بۆ کەسێ بەرامبەر مرۆڤی، ئەڤ جۆرە پشتەڤانیە هاریکاریا کەسێ بەرامبەر دکەت ب تنێبوونێ نەکەت و هەست ب بهایێ خۆ بکەت؛ بتایبەتی ل دەمێن نەخۆش دا. پرانیا جاران ئەڤ جۆرە پشتەڤانیە ژلایێ ئەندامێن خێزانێ، هەڤالەکێ نزیک و چارەسەرکارێن دەروونی دا دهێتە بەخشین، ئەوژی برێکا گوهداریکرنا کەسێ پێدڤی، ئەڤ جۆرە پشتەڤانیە دبیتە ئەگەرێ کێمبوونا فشارێن دەروونی و بلندبوونا ئاستێ ساخلەمیا دەروونی یا کەسێ پێدڤی (Adesola et al., 2025, p. 148).

دوویەم: پشتەڤانیا ماددی یان پراکتیکی (Instrumental Support): هاریکاریکرنەکا ماددی یا ئێکسەرە بۆ کەسێ پێدڤی، دبیت پێشکێشکرنا دراڤ، دەرمان یان هەر پێدڤیەکا سەرەکی یا ژیانێ بیت کو بۆ کەسێ پێدڤی بهێتە بەخشین، بتایبەتی ل دەمێن پێدڤی و قەیرانان دا (Thoits, 2011, p. 154).

سێیەم: پشتەڤانیا هەلسەنگاندنێ (Appraisal or evaluative Support): ئەڤ جۆرێ پشتەڤانیێ هاریکاریا کەسێ پێدڤی دکەت پتر بشێت خۆ بهەلسەنگینیت و بارودۆخێ خۆ تێبگەهیت، پرانیا جاران ئەڤ جۆرە ب رێکا فیدباک، دانا پێزانینان و دووپاتکرنێ دهێت، کو مرۆڤ (کەسێ پێدڤی) ژ کەسانێن دەوروبەرێن خۆ وەردگریت و ئەڤ چەندە دبیتە رێکەک مرۆڤ هەلسەنگاندنێ بۆ خۆ و بارودۆخێ خۆ بکەت و رووبرووی زەحمەتیێن ژیانێ بیت و ئارمانجان بۆ خۆ بدانیت و خۆ بەرەڤ پێش ببێخیت (Gruenewald & Seeman, 2011, p. 230).

چارەم: پشتەڤانیا پێزانینان (زانیاریان) (Informational Support): ئەوە دەمێ کەسێ پێدڤی پێزانین، شیرەت و پێشنیاران ژ کەسانێن دەروبەر وەردگریت، کو ئەڤ چەندە هاریکاریا ئەوی دکەت بۆ چارەسەرکرنا ئاریشەیێن خۆ. چێدبیت ئەڤ جۆرە پێشتەڤانیە ژلایێ کەسانێن تایبەتمەند، هەڤال، خێزانێ یان ب رێکا ئۆنلاین بدەست کەسێ پێدڤی بکەڤیت (Glanz et al., 2015, p. 110).

ژێدەرێن پشتەڤانیا کۆمەلایەتی: مەرەم ژ ژێدەرێن پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ئەو کەس و جهـــ و سازیێن جڤاکینە ئەوێن مرۆڤ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ژێ وەردگریت، ژبۆ ئەڤێ چەندێ مە کۆمەکا ژێدەران پشتەڤانیا کۆمەلایەتی هەنە، گرنگترینێ ئەوان:

- **خێزان (Family):** گەلەک جـاران خێزان وەکو ئێکەم و باوەرپێترین ژێـدەرێ پشـــتەڤانیا کۆمەلایەتی بیت بۆ مرۆڤی، چونکی خێزان جهێ بدەســـتڤەئینانا ئارامیا دەروونی یە و هاریکارە بۆ ئەنجامدانا ئەرک و کاروبارێن مرۆڤی یێن رۆژانە و هەردەم وەکو رێبەرەکێ یە د دانا بریارێن مرۆڤی. ڤەکۆلینێن زانســـتی ئاماژێ ب ئەوێ چەندێ دکەن کو پشـــتەڤانیا بهێز ژلایێ خێزانێ ڤە دبیتە هاریکار بۆ مرۆڤی کێژبۆ کێمکرنا فشـار و سـترێسـا دەروونی خۆگونجاندنێ دگەل کاودانێن نەخۆش یێن ژیانێ (Aass et al., 2022, p. 934).

- **هەڤال (Friends):** پرانیا جاران هەڤالینی پشـــتەڤانیا دەروونی پێشـکێشـی مرۆڤی دکەت، وهەڤال هاریکارن بۆ کێمکرنا هەســـتێ بتنێبوونێ، و ئەو بنەمایێ تەمامەتیا مرۆڤی یە ژلایێ کۆمەلایەتی و ســـاخلەمیا مرۆڤی یا دەروونی. ل دویڤ ئەنجامێن ڤەکۆلینا (ئۆتشـینو و ئایزنبرگر، 2019) دیاردبیت کو هەڤالینی دبیتە ئەگەرێ کێمکرن و سـڤکرکرنا فشـارێن دەروونی ل دەڤ مرۆڤی و دبیتە ئەگەر کو پتر مرۆڤ ژ ژیانا خۆ رازی بیت (Uchino & Eisenberger, 2019, p. 677).

- **پشـــتەڤانیا هەڤپیشـــەیان (Colleagues):** دبیت هەڤپیشـــەیێ مرۆڤی د ژینگەها کاری دا پشتەڤانیا دەروونی و مەعنەوی پێشکێشی مرۆڤی بکەت، ئەوژی برێکا دانا پێزانینان یان هـاریکاریێ ژبۆ ئەنجامدانا ئەرک و کارەکێ بکەت. ژبەر هندێ ئەڤ چـەنـدە دبیتە ئەگەر کو پتر مرۆڤ ژ کارێ خۆ رازی بیت و پتر هێزوشـــیـانێن جەستەیی و دەروونی بۆ کاری بدەتە مرۆڤی (Agarwal et al., 2020, p. 61).

- **گرۆپێن کۆمەلایەتی و ئـاینی (Community and Religious Groups):** سازیێن ئاینی و کۆمەلایەتی ژێدەرێن گرنگن بۆ بدەستڤەئینانا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی، چونکی ئەڤ سازیە پشـتەڤانیەکا رۆحی د دەنە مرۆڤی و هەسـتێ ژیاتێ (الانتماء) ل دەڤ مرۆڤی زێدە دکەت، ئەڤێ چەندێ ژی پەیوەندیەکا بهێز دگەل خۆراگری و ئاســـتێ ســـاخلەمیا مرۆڤی یا دەروونی ڤە هەیە (Lucchetti et al., 2021, p. 7629).

- **پیشـەیێن سـاخلەمیێ (Health Professionals):** کەسـانێن تایبەتمەند (نۆژدار، چارســـەرکارێن دەروونی و کۆمەلناس ....هتد) هەردەم پشـــتەڤانیا کۆمەلایەتی و دەروونی پێشـکێشـی کەسـانێن پێدڤی دکەن، ئەوژی ب شـێوەیەکێ رێکخســتی و زانســـتی، زێدەباری پێشـــکێشـــکرنا زانیار و پێزانینان بۆ کەســـێن پێدڤی ل دەمێ بارودۆخێن نەخۆش دا، ژبەر هـنـدێ ئەڤ تەخـا پیشـــەگەر رۆلەکێ ئێکلاکەر د

Original Article |DOI: https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n2y2026.pp227-241

پێشکێشکرنا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی دا دگێرن بتایبەتی ل دەمێ هەبوونا تێکچوون و ئاریشەیێن دەروونی و کۆمەلایەتی دا (Laranjeira et al., 2023, p. 3869).

- **کەسوکار و جیران (Neighbors and relatives):** دبیت گەلەک جاران مرۆڤ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ژ جیران یان کەسانێن نزیکی خۆ (وەکو خال، خالەت، مام، مەت و پسمام ....هتد) وەربگریت، ئەڤجا چ ئەڤ پشتەڤانیە یا ئێکسەر و فەرمی بیت یان نەئێکسەر بیت، چونکی هەبوونا کەسوکار و جیرانان پەیوەندیەکا بهێز ب پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ڤە هەیە (Nguyen et al., 2016, p. 969).
- **ئۆنلاین و تورێن جڤاکی (Online and Social Media):** تورێن جڤاکی یان بدەستڤەئینانا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی دهێتە هژمارتن وەکو ژێدەرەکێ بهێز و ب ساناهی بۆ وەرگرتنا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی، بتایبەتی بۆ ئەوان کەسان ئەوێن رێژەیەکا کێم یا پەیوەندیێن جڤاکی هەبن (Knowles & Danzi, 2025, p. 113).

ئەو مەرجێن پێدڤی ل دەمێ پێشکێشکرنا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی دا: دەمێ مرۆڤ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی پێشکێشی کەسانێن دەوروبەر دکەت یا پێدڤیە هندەک مەرجا بەرچاڤ وەربگریت، وەکو:

1- هەڤسۆزی و تێگەهشتن (Empathy and Understanding): ئەو کەسێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی پێشکێش دکەت یا پێدڤیە ل سەر وی یێ هەڤسۆز بیت دگەل ئەوان کەسان ئەوێن هاریکاریێ دگەل دکەت، ئانکو پێکولان بکەت هەست و سۆز و بوچوونێن ئەوان کەسان تێبگەهیت؛ یێ کو حوکمی ل سەر بدەت، ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەر پتر ببیتە جهێ باوەریێ ل دەڤ ئەوان کەسان (Miller & Rollnick, 2023, p. 95).

2- باوەری و نهێنی (Trust and Confidentiality): ئەو کەسێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی وەردگریت یا پێدڤیە ئەو ژ هەمی نهێنیێن خۆ یێ پشتراست بیت (و هەست ب ئارامیێ بکەت) و باوەری ب ئەوی کەسی بهێت ئەوێ ئەڤێ پشتەڤانیێ پێشکێش دکەت، ژبەر هندێ ئەو کەسێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی پێشکێش دکەت دڤێت ئەڤ هەر دوو ساخلەتە هەبن و شیانێن پاراستنا نهێنیێن خەلکی هەبن (Hill et al., 2018, p. 456).

3- رێزگرتنا سەربخۆیێ (Respect for Autonomy): ل دەمێ پێشکێشکرنا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی پێدڤیە رێز ل مافێ ئەوی کەسی بهێتە گرتن ئەوێ ئەڤێ پشتەڤانیێ وەردگریت، و ئەو کەس هەست ب سەربەخۆیێ بکەت و ئەو ب خۆ بریارێن خۆ بدەت (Ryan, 2023, p. 292).

4- گونجانیا جۆرێ پشتەڤانیێ (Appropriateness of Support Type): د پرۆسەیا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی دا یا پێدڤیە جۆرێ پشتەڤانیێ یێ گونجایی بیت دگەل پێدڤیا ئەوی کەسێ ئەڤێ پشتەڤانیێ وەردگریت، بۆنموونە ئەگەر کەسەک پێدڤی هندەک زانیاری و پێزانینان بیت وی دەمی دڤێت ئەڤ جۆرە پشتەڤانیە بۆ بهێتە پێشکێشکرن (Cutrona & Suhr, 1992, p. 154).

5- هەستیاریا کولتووری (Cultural Sensitivity): ئەو کەسێ بکارێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی رادبیت دڤێت هەمی بها و پیڤەرێن جڤاکی (داب و نەریت) و ئایینی و کەسایەتی یێن ئەوی کەسی بەرچاڤ وەربگریت ئەوێ هاریکاریێ بۆ پێشکێش دکەت (Kim et al., 2008, p. 520).

6- دەمێ گونجای (ل دەمێ خۆ دا) (Timeliness): یا پێدڤیە پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ل دەمێ گونجای دا بهێتە پێشکێشکرن، بتایبەتی ل دەمێن قەیران و پێدڤی دا، چونکی هەر دەمێ ئەڤ جۆرە پشتەڤانیە ل دەمێ گونجای نەهێتە دان (یان گیرو بیت) وی دەمی ئەڤێ پشتەڤانیێ هیچ بهایێ خۆ ل دەف وی کەسی نابیت ئەوێ ئەڤێ پشتەڤانییێ وەردگریت (Taylor & Stanton, 2025, p. 180).

3. 6 ڤەکۆلینێن بەرێ (دراسات سابقة):

1- ڤەکولینا دای و هەڤکارێن وی (Dai et al., 2016) **(پەیوەندیا دناڤبەرا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی و ساخبوون ژ تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD)ێ**

ئارمانجا ئەڤێ ڤەکولینێ دیارکرنا پەیوەندیا دناڤبەرا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی و ساخبوون ژ تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD)ێ؛ ل ئەوا ژ ئەگەرێ رووداێن لافاوا پەیدابووین ل وەلاتێ چینێ. شێوازێ ڤەکولینێ یێ پێکهاتی بوو ژ ڤەکولینەکا دوویڤچوونی یا دۆمدرێژ (Longitudinal follow-up study)، و ژبۆ پیڤانا نیشانێن تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD)ێ پیڤەرێ (PCL-C) بکارئینایە؛ و ژبۆ دیارکرنا ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی پیڤەرێ هەلسەنگاندنا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی (SSRS) هاتبوو بکارئینان. ئەڤ ڤەکولینە ل سەر (1,025) کەسان هاتبوو ئەنجامدان. د ئەڤێ ڤەکولینێ دخا هەردوو شێوازێن ئاماری (Chi-square tests و t-tests) ژبۆ دیارکرنا پەیوەندیا دناڤبەرا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی و ساخبوون ژ تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD)ێ هاتبوونە بکارئینان. ئەنجامێ ڤەکولینێ دیاربوو کو ئەو کەسانێن پشتەڤانیا کۆمەلایەتی هەی ئەو کەس زوی و بۆ ماوەیەکێ درێژ ژ تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD)ێ چاک دبن (Dai et al., 2016. p. 194).

2- ڤەکولینا ئیبراهیم و هەڤکارێن وی (Ibrahim et al., 2018) **(ترۆما و رەتکرنا کۆمەلایەتی دناڤا کچ و ژنێن ئێزدی یێن رزگاربوویێن جینۆساید و کویلەکرنێ دا)**

ئارمانجا سەرەکی یا ئەڤێ ڤەکولینێ هەلسەنگاندنا ساخلەمییا دەروونی یا ئەوان کچ و ژنێن ئێزدی بوون ئەوێن ژکۆمەلکوژیا رێکخراوا تیروریا داعشێ رزگاربووین، هەروەسا ئارمانجا وێ ئەو بوو بزانیت ئایا رەتکرنا کۆمەلایەتی دبیتە فاکتەرەکێ رێخۆشکەر بۆ تێکچوونا بارێ مرۆڤی یێ دەروونی ب تایبەتی تۆشبوونا مرۆڤی ب تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD)ێ و خەمۆکیێ. سەمپلا ڤەکولینێ ژ416 کچ و ژنێن ئێزدی پێکهاتبوو. د ئەڤێ ڤەکولینێ دا پیڤەرێن ستاندار هاتنە بکارئینان وەکو پیڤەرێ (PCL-5) بۆ هەلسەنگاندنا تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD)ێ و پیڤەرێ (Symptom Checklist-25) بۆ هەلسەنگاندنا تێکچوونا خەمۆکیێ هاتنە بکارئینان، و بۆ رتکرنا کۆمەلایەتی پیڤەرەکێ کورت کو ژ پێنج پرسیاران پێکهاتبوو بکارئینابوو. ژ بۆ شرۆڤەکرنا ئاماری هەر دوو پرۆگرامێن SPSS و JMP هاتبوونە بکارئینان، و تاقیکرنێن (T-tests) بۆ بەراوردکرنا هەردوو گرۆپان دا هاتە بکارئینان (ئەوێن هاتینە کویلەکرن و ئەوێن نەهاتینە کۆیلەکرن) و (Pearson correlations) ژبۆ دیارکرنا ئەڤێ پێکڤەگرێدانێ (پەیوەندیا دناڤبەرا رویدانێن ترۆمایێ و PTSD، کۆیلەکرنێ و رەتکرنا کۆمەلایەتی، و رەتکرنا کۆمەلایەتی و تێکچوونا خەمۆکیێ) هاتبوونە بکارئینان. ئەنجامێن ئەڤێ ڤەکولینێ دیاربوون 99% ژ بەشداربوویان ب کێمی تۆشی رووداناکا ترۆمایێ بوون، ئەو کچ و ژنێن پتر هاتینە کۆیلەکرن ئەو پتر تۆشی رووداێن ترۆمایێ ببوون و پتر ئەوان نیشانێن تێکچوونا خەمۆکیێ هەبوو، پرانیا ئەوان دناڤا خێزان و کۆمەلگەهێ خۆ هەست ب رەتکرنا کۆمەلایەتی (نەبوونا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی) دکر (Ibrahim et al., 2018, p. 154).

3- ڤەکۆلینا پرایس و هەڤکارێن وی (Price et al., 2018) (پشکنینکرنا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی و بەرسڤدانا چارەسەرییا تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD)یێ د دەما چارەسەریا بەرکەفتنا دۆمدرێژ دا)

ئارمانجا سەرەکی یا ئەڤێ ڤەکۆلینێ ئەوبوو کو پەیوەندیا د ناڤبەرا پشتەڤانیا جڤاکی و بەرسڤدانا چارەسەریێ دا بۆ تێکچوونا سترێسا پشتی ترۆمایێ (PTSD) بهێتە هەلسەنگاندن، ب تایبەتی ل دەف وان کەسێن کو چارەسەریا "بەرکەفتنا دۆمدرێژ " (Prolonged Exposure - PE) وەردگرن. ئەڤ ڤەکۆلینە ژ 123 بەشداربوویان پێکهاتبووی، هەمی پشکداران چارەسەرییا (بەرکەفتنا دۆمدرێژ) وەرگریت و داتایێن ئەوان ل سەر نیشانێن PTSD و پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ل چەندین قوناغان (بەری چارەسەریێ، دەمێ چارەسەریێ و پشتی چارەسەرییێ) هاتنە کۆمڤەکرن و برێکا مۆدێلێن ئاماری یێن تێکەل (mixed-effects models) هاتنە شرۆڤەکرن. ژبۆ هەلسەنگاندنا (PTSD) پیڤەرێ (PTSD Checklist-Military) یێ سەربازی (چونکی هەمی پشکدارێن ڤەکۆلینێ سەربازێن خانەنشین بوون) هاتە بکارئینان، و ژبۆ هەلسەنگاندنا ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی پیڤەرێ (Medical Outcomes Study Social Support Survey Form (MOSSS)) هاتە بکارئینان. ئەنجامێن ڤەکۆلینی دانە دیارکرن ئەو پشکدارێن ل دەما چارەسەرییێ دا خۆدان پشتەڤانیەکا کۆمەلایەتی یا بلند بوون؛ نیشانێن ئەوان یێن تێکچوونا PTSD کێمتربوون. هەروەسا ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ب خۆ ژی د ماوێ چارەسەرییێ دا بلند بوو (Price et al., 2018, p. 262).

4- ڤەکۆلینا یوهانسن و هەڤکارێن وی (Johansen et al., 2022) (پەیوەندیا دناڤبەرا پشتەڤانیا کۆمەلایەتیا هەسپێکری و نیشانێن (PTSD) دا پشتی بەرکەفتنا دەستدرێژیا جەستەیی)

ئەڤە ڤەکۆلینەکا دۆمدرێژ (Longitudinal Study) بوو، ئارمانجا وێ زانینا پەیوەندیا دناڤبەرا پشتەڤانیا کۆمەلایەتیا هەسپێکری (Perceived Social Support) و نیشانێن (PTSD) دا پشتی بەرکەفتنا دەستدرێژیا جەستەیی بوو، کو 143 کەسان بەشداری ئەڤێ ڤەکۆلینی بوون، پشکدار ژ نەخۆشخانە و بنگەهێن پۆلیسان ل وەلاتێ نەرویج هاتبوونە وەرگرتن. ڤەکۆلینێ دیزایین و میتۆدەکا دۆمدرێژ (longitudinal) بکارئینابوو کوهەشت سالان یا بەردەوام بوو. داتایێن ئەوان برێکا پرسیارنامە و پیڤەرێن زانستی هاتنە کۆمڤەکرن، وەکو بکارئینانا پیڤەرێ (Impact of Event Scale) بۆ هەلسەنگاندنا توندیا نیشانێن (PTSD)ێ، و پیڤەرێ (The Social Provisions Scale) بۆ هەلسەنگاندنا رێژە و جۆرێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی هاتبوو بکارئینان. ژلایەکێ دیترڤە شێوازێ ئاماری ئەوێ د ئەڤێ ڤەکۆلینێ دا هاتیە بکارئینان رێکا (Autoregressive Cross-Lagged Panel Model) کو شێوازەکێ ئاماری یێ تایبەتە ب ڤەکۆلینێن دۆمدرێژڤە؛ کو ئەوژی ژبۆ دیارکرنا پەیوەندیا دناڤبەرا نیشانێن (PTSD) و پشتەڤانیا کۆمەلایەتی هاتە بکارئینان. ئەنجامێ ئەڤێ ڤەکۆلینێ دا دیارکرن کو ئاستێ بلند یێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی دبیتە ئەگەرێ کێمبوونا نیشانێن تێکچوونا (PTSD) د پاشەرۆژێ (داهاتی) دا. هەروەسا ڤەکۆلینێ دیارکر کو هەستکرن ب هەبوونا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی یا باش دبیتە ئەگەر مرۆڤ ژ تۆشبوونا ب نیشانێن (PTSD) بهێتە پاراستن، و بەروڤاژی کێمبوونا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی مەترسیا تۆشبوونێ ب ئەڤێ تێکچوونێ زێدەتر دکەت (Johansen et al., 2022, p. 7679).

3. 7 گەنگەشەکرنا ڤەکۆلینێن بەرێ (مناقشة الدراسات السابقة):

ب سەرنجدانا شرۆڤەیی بۆ ڤەکۆلینێن بەرێ؛ خالەکا هەڤپشک و بنەرەت دهێتە دیتن کو پەیوەندیەکا بهێز دناڤبەرا ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی و توندیا تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ (PTSD) هەیە. ڤەکۆلینێن (Dai et al., 2016) و (Johansen et al., 2022)کو میتۆد و دیزاینێن (دۆمدرێژlongitudinal –) بکارئینانە؛ ب شێوەیەکێ تایبەت رۆلێ پاراستنێ یێ پاشەرۆژێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی دیاردکەت؛ کو تێدا ئاستێ بلند یێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی پێشبینیا کێمبوونا نیشانێن (PTSD)ێ د پاشەرۆژێ دا دکەت. هەروەسا د ڤەکۆلینا (Price et al., 2018) گرنگیا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی دناڤا پرۆسەیا چارەسەریێ ب خۆ دا دیاردکەت، کو دیاردکەت ئەو کەسێن هەست ب پشتەڤانییێ دکەن ئەوا باشتر بەرسڤدان بۆ چارەسەریێ هەیە. سەرباری ئەڤێ هەڤرایی یا گشتی دناڤا ئەڤان ڤەکۆلینان دا، گەلەک ڤالاهی و جیاوازیێن گرنگ ژی دناڤا ئەوان دا هەنە، بونموونە جیاوازی د سەمپلێ و جۆرێ ترۆماییێ دا هەنە، وەکو ڤەکۆلین ل سەر قوربانیێن لافاوان ل وەلاتێ چینێ(Dai et al., 2016, p.193) ، سەربازێن ئەمریکی یێن خانەنشینکری (Price et al., 2018)، و قوربانیێن دەستدرێژیا جەستەیی ل وەلاتێ نەرویج (Johansen et al., 2022)هاتینەکرن، چ ئێک ژ ئەڤان سەمپلان نزیکی ئەزمونا کۆمەلایەتی یا رزگاربوویێن دەستێ داعشێ نینە، کو ترۆمایا ئەوان بتنێ روویدانەکا تاکەکەسی نەبوو؛ بەلکو پێکۆلەکا سیستەماتیک بوو ژبۆ ژناڤبرنا پەیکەرێ ئەوان یێ کۆمەلایەتی. بەرامبەری ئەڤێ، ڤەکۆلینا (Ibrahim et al., 2018) تاکە ڤەکۆلین بوو کو سەمپلا ئەوێ نزیکی سەمپلا ڤەکۆلینا مە، لێ ئەوێ سەرنج دایە سەر لایەنێ نەرێنی کو (رەتکرنا کۆمەلایەتی) یە، نەکو لایەنێ ئەرێنی و فرەلایەنێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی. ژلایەکێ دیترڤە، دناڤا ئەڤان ڤەکۆلینان دا ڤالاهی د پیڤاندن و تێگەهشتنا (پشتەڤانیا کۆمەلایەتی) دا هەیە، گەلەک ژ ئەوان ڤەکۆلینان پشتەڤانی وەکو تێگەهەکێ گشتی وەرگرتیە. ڤەکۆلینا مە ب رێکا بکارئینانا پیڤەرێ تایبەتمەندێ (MSPSS) پێکۆلێ دکەت ئەڤێ ڤالاهیێ پربکەت؛ ئەوژی ب رێکا شرۆڤەکرن و تێگەهشتنا ژێدەرێن جیاواز یێن پشتەڤانیا کۆمەلایەتی وەکو (خێزان، کۆمەلگەهـــو سازیێن جڤاکی) و زانینا کا کیژ ئەوان کاریگەرترینە، ئەڤە خالەکا بهێز و گەلەکا گرنگە د چوارچوڤەیێ کەمپان دا، کو رەنگە رۆلێ سازیێن جڤاکی ژ رۆلێ خێزانێ جیاوازتر بیت.

تشتێ هەرە گرنگ، کێم ڤەکۆلینان ب شێوەیەکێ تایبەت کارتێکرنا فاکتەرێن دیمۆگرافی وەکو (هەڤژینی، خوێندەواری و تەمەن) ل سەر ئاستێ (PTSD)ێ دناڤا ئەڤێ سەمپلا تایبەت دا شرۆڤەکرینە، لەورا ئەڤ ڤەکۆلینا مە پێکۆلێ دکەت ئەڤان ڤالاهیان پربکە، ئەوژی ب رێکا تەکەزکرنێ ل سەر ئەڤێ سەمپلا هاتیە وەرگرتن (رزگاربوویێن دەستێ داعش د کەمپێن پارێزگەها دهۆکێ دا) و ب رێکا شرۆڤەکرنا کویراتی یا ژێدەرێن پشتەڤانیێ و کارتێکرنا فاکتەرێن دیموگرافی، ئەنجامێن ئەڤێ ڤەکۆلینێ دێ تێگەهشتنەکا زانستی یا کویتر و گونجایتر ل سەر پێدڤیێن دەروونی و کۆمەلایەتی یێن ئەڤێ سەمپلا هەستیار دابین کەت.

4. رێبازا ڤەکولینێ (منهجية البحث)

ئەڤە ڤەکۆلینەکا چەندایەتی یە و تێدا رێبازا وەسفی هاتیە بکارئینان.

ل دویڤ سرۆشت و ئارمانجا ڤەکۆلینا نوکە، ڤەکۆلەران رێبازا (وەصفییا پەیوەندیدار - Descriptive-Correlational Method) بکارئینایە. ئەڤ رێبازە هاتیە

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n2y2026.pp227-241

هەلبژارتن چونکی ڕێکێ ددەت کو: ئێکەم، وەسـفا بارودۆخێ نوکە یێ دیاردەیان (ئاستێ PTSD و ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی) بکەت. دووەم، پەیوەندیا دنافبەرا گوراوێن سەرەکی دا بهەلسەنگینیت. سێیەم، جیاوازیێن ئاماری دناڤبەرا گرۆپێن جودا دا ل ســەر بنەمایێ گوراوێن دیمۆگرافی دەســتنیشــان بکەت. لەورا ئەڤ ڕێبازە گونجایترینە بۆ گەهشتنا ئارمانجێن دیارکری یێن ڤەکۆلینێ.

4. 1 کۆمەلا ڤەکۆلینێ و سەمپلا وێ (Research Population and Sample)

أ- کۆمەلا ڤەکۆلینێ (Population): کۆمەلا ڤەکۆلینا نوکە پێکدهێت ژ هەمی ژنێن رزگاربووی ژ دەستێ ڕێکخراوا تیرۆرستیا داعشێن کو د ماوێ ئەنجامدانا ڤەکۆلینێ دا ل کەمپێن ئاوارەیان یێن سەر ب پارێزگەها دهۆکێ ڤە دژین؛ وەکو کەمپا (ئیسیان، کەپەرتۆ1 و کەپەرتۆ2).

خشتێ (1)

دابەشبوونا کۆمەلا ڤەکۆلینێ ل دویف گۆڕاوێن دیمۆگرافی

کەمپ	باری هەڤژینیێ: ژمارە	باری هەڤژینیێ: هەڤژین	باری هەڤژینیێ: بێ هەڤژین	خوێندەواری: خوێندەوار	خوێندەواری: نەخوێندەوار	تەمەن: بن 18 سال	تەمەن: سەر 18 سال	سەرجەم
ئیسیان	25	11	14	10	15	8	17	25
کەپەرتۆ1	30	15	15	12	18	10	20	30
کەپەرتۆ2	17	7	10	6	11	5	12	17
سەرجەمێ گشتی	72	33	39	28	44	23	49	72

ب- سەمپلا ڤەکۆلینێ (Sample): ل سەر بنەمایێ سنورێن ڤەکۆلینێ و بۆ گونجاندن دگەل شیانێن ڤەکۆلەری، سەمپلا قەصدیا چینی (طبقي) (Purposive Sample) هاتیە وەرگرتن، کۆ پێکدهێت ژ (42) ژنێن رزگاربووی(ئانکو ڕێژا 58.33%) کو رەزامەندی نیشادایە ل سەر بەشداریکرنێ د ڤەکۆلینێ دا. مەرجێن هەلبژارتنا سەمپلێ ئەوبوون کو بەشداربووی ژ رزگاربوویێ دەستێ داعشێ بیت و دناڤا ئێک ژ کەمپێن دیارکری دا نیشتەجێ بیت؛ و ئامادەبیا بەشداریکرنێ هەبیت. داتایێن دیمۆگرافی یێن سەملا ڤەکۆلینێ د خشتێ ل خوارێ دا هاتینە دیارکرن:

خشتێ (2)

دابەشبوونا سەمپلا ڤەکۆلینێ ل دویف گۆڕاوێن دیمۆگرافی

گوراو (Variable)	پۆلێن (Category)	ژمارە (Frequency)
باری هەڤژینیێ	هەڤژین	20
	بێ هەڤژین	22
	سەرجەم	42
خوێندەواری	خوێندەوار	16
	نەخوێندەوار	26
	سەرجەم	42
تەمەن	بن 18 سالیێ	10
	سەر 18 سالیێ	32
	سەرجەم	42

4. 2 ئالاڤێن ڤەکۆلینێ (Research Instruments)

ژبۆ کومڤەکرنا داتایان، مە دوو پیڤەرێن ستاندارد و ناسکری یێن جیهانی بکارئینانە، ئەوژی:

أ- پیڤەرێ داڤیدسۆن (Davidson Trauma Scale - DTS) یێ تێکچوونا سترێسا پشتی ترۆمایێ: ئەڤ پیڤەرە ژلایێ (Davidson et al., 1997) ڤە هاتیە دانان و ئێکە ژ پیڤەرێن جیهانی و باوەرپێکری بۆ هەلسەنگاندنا نیشانێن(PTSD) ێ. ئەڤ پیڤەرە ژ (17) پرسیاران پێکدهێت، و دوو لایەنان بخۆڤە دگریت: دووبارەبوونا نیشانان (Frequency) و توندیا نیشانان (Severity). ئەڤ پیڤەرە ژ (5) هەلبژارتنا پێکهاتبوو، ئەوژی: (چ جارا نە، کێم جاران، هندەک جار، پتریا جاران و هەمی جاران). کۆیێ گشتێ یێ نزمترین نمرە دبیتە (17) نمریە و بلندترین نمرە (85)، و بلندبوونا نمرەیان ئاماژەیە بۆ بلندبوونا ئاستێ نیشانێن(PTSD) ێ. و ناڤەندێ گریمانی (وسط فرضي) دبیتە.(51)

ب- پیڤەرێ فرەرەهەندی یێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی :(MSPSS) ئەڤ پیڤەرە ژلایێ (Zimet et al., 1988) ڤە هاتیە دانان، ژبۆ پیڤانا ئەوێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی دهێتە بکارئینان. ئەڤ پیڤەرە ژ (12) برگان پێکدهێت، و ژ (7) هەلبژارتنا پێکدهێت، ئەوژی (گەلەک باش ل سەر من ناگونجیت، باش ل سەر من ناگونجیت، ل سەر من نا گونجیت، هندەک جارا ل سەر من دگونجیت، ل سەر من دگونجیت، باش ل سەر من دگونجیت و گەلەک باش ل سەر من دگونجیت). کۆیێ گشتێ یێ نزمترین نمرە دبیتە (12) و بلندترین نمرە (84)، و بلندبوونا نمرەیان ئاماژەیە بۆ بلندبوونا ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی. و ناڤەندێ گریمانی (وسط فرضي) دبیتە.(48)

4. 3 سالوخەتێن سایکۆمەتری یێن ئالاڤان(Psychometric Properties)

ژبۆ پشتراستبوونێ ل سەر گونجاندیا ئالاڤێن ڤەکۆلینێ بۆ سەمپل و کلتووری ڤەکۆلینێ، سالۆخەتێن ئەوان یێن سایکۆمەتری هاتنە مسوگەرکرن :

أ- ڕاستگۆیی :(Validity) ژبۆ مسۆگەرکرنا ڕاستگوییا پیڤەران، ڤەکۆلەران جۆرێ ڕاستگۆییا دەرڤەیی (سەرڤەیی) (Face Validity) بکارئینا، ئەوژی برێکا شێوازێ دانا پیڤەرێ بۆ ژمارەکا (پسپۆران). ڤەکۆلەری هەردوو پیڤەرێن وەرگێرای بۆ زمانێ کوردی (زاراڤێ بەهدینی) پێشانی کۆمەکا پسۆران کو ژ مامۆستایێن زانکۆیێ و پسپۆرێن بیاڤێ دەروونناسی و کۆمەلناسی داینە. ل دویف تێبینی و پێشنیارێن ئەوان؛ چەندین گوهورینێن زمانی و روونکرن د برگە و پرسیارێن پیڤەران دا هاتنەکرن داکو ب تەمامی پرسیار و برگە د گونجایی بن بۆ تێگەهشتنا بەشداربوویێن ڤەکۆلینێ.

ب- خۆجهی :(Reliability) ژ بۆ مسۆگەرکرنا خۆجهیا پیڤەری؛ ڤەکۆلەران ڕێکا (دووبارەکرنا تاقیکرنێ - اعادة اختبار) بکارئینا، وەرگرتن بۆ ئەنجامدانا (دووبارەکرنا تاقیکرنێ)، ل ڕێکەفتی (2025/2/2) هەردوو پیڤەر ل سەر (30) ژنێن رزگاربووی یێن دەرڤەی سەمپلا ڤەکۆلینێ هاتە ئەنجامدان، و پشتی بوورینا دوو حەفتیان؛ ڕێکەفتی (2025/2/16) بۆ جارا دووێ پیڤەر ل سەر هەمان کەس هاتە ئەنجامدان ڤە، پاشان ئەم رابووین ب دەرێنانا ئەنجامی ب ڕێکا هاوکێشێ پیرسۆن(Pearson - ێ، ژبۆ

پیڤەرێ داڤیدسۆن (Davidson Trauma Scale - DTS) یێ تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ (PTSD) ئەنجام دەرکەت (0.84). و ئەنجام ل سەر پیڤەرێ فرەرەهەندی یێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی (MSPSS) دەرکەت (0.85). ژبەرکو ئەو هەمی نمرێن بدەستڤە هاتین د ئاستەکێ بلند و قەبوولکری دا بوون کو (ل سەر 0.80) بوون، ئەڤە ژی ئاماژەیێ ددەت کو پیڤەرێن هاتینە بکارئینان خۆدان خۆجهیەکا تەمام و بهێزبوون.

4.4 رێکارێن پراکتیکرنێ و ئالاڤێن ئاماری :

پراکتیککرنا دووماهیێ : پشتی مسۆگەرکرنا سالۆخەتێن سایکۆمەتری بۆ (ڕاستگۆیی و خۆجهیا پیڤەران) و وەرگرتنا رەزامەندیێن فەرمی، ڤەکۆلەری ب شێوەیەکێ تاکەکەسی سەرەدانا بەشداربوویان کر، ژبەر هەبوونا رێژەیەکا مەزن یا نەخۆێندەوارێ دناڤا بەشداربوویان دا؛ پیڤەر (پرسیارنامە) ب شێوەیێ (چاڤپێکەفتنێ - هەڤپەیڤینێ) و برگێن پیڤەران بۆ بەشداربوویان هاتنە خواندن و پراکتیککرن و بەرسڤێن ئەوان هاتنە تومارکرن، دگەل پاراستنا تەمام یا نهێنیێن زانیاریێن بەشداربوویان.

ئالاڤێن ئاماری: پشتی کۆمڤەکرنا داتایان، هەمی داتا د پرۆگرامێ ئاماری (SPSS, Version 27)دا هاتنە دانان و ئالاڤێن ئاماری یێن پێدڤی بۆ ڤەکۆلینێ هاتنە بکارئینان.

5. پێشکێشکرن و گەنگەشەکرنا ئەنجامان (عرض النتائج ومناقشتها)

د ئەڤی بەشی دا، ئەو ئەنجامێن ڤەکۆلینێ بدەستڤەئینایین دێ ب شێوەیەکێ تێر و تەسەل هێنە پێشکێشکرن و گەنگەشەکرن، ئەو ژی لگورەی ئەوان ئارمانجێن د بەشێ ئێکێ دا هاتینە دیارکرن، ل دویڤ رێکخستنا ل خوارێ:

ئارمانجا ئێکێ: پیڤانا ئاستێ تێکچوونا) سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ (PTSD - ل دەڤ سەمپلا ڤەکۆلینێ.

تاقیکرنا (T-Test) بۆ ئێک سەمپڵ (One-Sample T-Test) هاتە بکارئینان. وەک د خشتەیێ داهاتی دا دیارە،کو د ئەنجامیدا جوداهیەکا ئاماری یا بەلگەدار نیشاندا ل ئاستێ گرنگیا (0.05). ئەنجامێن ئەڤێ ئارمانجێ دیار بوون کو ناڤەندێ سەمپلا ڤەکۆلینێ (المتوسط الحسابي) دەرکەت (58.214) ب لادانا پیڤەری (انحراف معياري) (9.947) و ل دەما بەراوردیا وێ د گەل ناڤەندێ گریمانێ (الوسط الفرضي) کو د بیتە (51) نمرە و بکارئینانا تاقیکرنا تائی یا ئێك سەمپڵ دیار بوو بهایێ تائی یێ هژمارتی (القيمة التائية المحسوبة) (4.700) پترە ژ یێ خشتەی (القيمة الجدولية) کو (1.684) نمرەیە ل ئاستێ (0.05) و ب نمرا ئازاد (درجة حرية) (41)، و خشتێ (3) ئەڤێ چەندێ دیار د کەت.

خشتێ (3)

ناڤەندی و لادانا پیڤەری یا سەمپڵا ڤەکۆلینێ بۆ ئاستێ تێکچوونا (PTSD)ێ

سەمپڵ	ناڤەند	لادانا پیڤەری	ناڤەندێ گریمانی	نمرا ئازاد	بهایێ تائی		ئاستێ پێڤانێ
					هژمارتی	خشتەیی	
42	58.214	9.947	51	41	4.700	1.684	0.05

هەروەکی ل خشتێ ژمارە **(3)** دیار، دیاربوو کو بهایێ تائی یا هژمارتی پترە ژ یا خشتەیی و ئەڤە ژی ئەوێ دگەهینیت کو جیاوازیەکا ئاماری یا گرنگ هەیە، و سەمپڵا ڤەکۆلینێ ب شێوەیەکێ گشتی نیشانێن تێکچوونا سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ (PTSD) هەیە. ئەڤ چەندە ب تەمامی تشتەکێ چاڤەرێکری و لۆژیکی یە، چونکی ئەڤ ژنێن بەشداری ڤەکۆلینێ بووین قوربانیێن ئێک ژ دڕندەترین ترۆمایێن سەردەمێ نوی نە. ئەو رووبدانێن ئەو تێدا دەربازبووین نە بتنێ رووبدانەکا ئێکجاری بوو؛ بەلکو زنجیرەیەکا رووبدانێن بەردەوام بوو ژ تۆندوتیژیا جەستەیی، سێکسی، دەروونی، کۆیلەیی، رەڤاندین و دیتنا کوشتنا کەس و کاران. پشتی رزگاربوونێ ژی؛ ترۆمایێن ئەوان ب دووماهی نەهاتن، ژیانا کەمپان و دویری مال و جهێن خۆ، نەبوونا چارەڤیسەکێ دیار و بەردەوامییا هەبوونا بیرهاتنێن ترۆمایان؛ کو ئەڤە هەمی فاکتەرن نیشانێن (PTSD) بهێز دکەن و ناهێلن ئەو ب ساناهی ساخ ببن. ژلایەکێ دیترڤە، ترۆمایا ئەوان یا تاکەکەسی بتنێ نەبوو، بەلکو ترۆمایەکا ب کۆمی بوو و هەمی پێکهاتا ئەوان یا جڤاکی کربوو ئارمانج، ئەڤ هەستێ ژناڤبرنا ئەوان (کۆمەلگەها ئێزدیان) نیشانێن ئەڤێ تێکچوونێ کویتر و بهێزتر لێ دکەت.

ئارمانجا دووێ: دیارکرنا ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ل دەڤ سەمپڵا ڤەکۆلینێ.

تاقیکرنا (T-Test) بۆ ئێک سەمپڵ (One-Sample T-Test) هاتە بکارئینان. وەک د خشتەیێ داهاتی دا دیارە،کو د ئەنجامیدا جوداهیەکا ئاماری یا بەلگەدار نیشاندا ل ئاستێ گرنگیا (0.05). ئەنجامان دیارکر کو ناڤەندێ سەمپلا ڤەکۆلینێ (المتوسط الحسابي) دەرکەت (**60.785**) ب لادانا پیڤەری (انحراف معياري) (**14.009**) و ل دەما بەراوردیا وێ د گەل ناڤەندێ گریمانێ (الوسط الفرضي) کو د بیتە (48) نمرە و بکارئینانا تاقیکرنا تائی یا ئێك سەمپڵ دیار بوو بهایێ تائی یێ هژمارتی (القيمة التائية المحسوبة) (5.918) پترە ژ یێ خشتەی (القيمة الجدولية) کو (1.684) نمرەیە ل ئاستێ (0.05) و ب نمرا ئازاد (درجة حرية) (41)، و خشتێ (4) ئەڤێ چەندێ دیار د کەت.

خشتێ (4)

ناڤەند و لادانا پیڤەری یا سەمپڵا ڤەکۆلینێ بۆ ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی

سەمپڵ	ناڤەند	لادانا پیڤەری	ناڤەندێ گریمانی	نمرا ئازاد	بهایێ تائی		ئاستێ پێڤانێ
					هژمارتی	خشتەیی	
42	60.785	14.009	48	41	5.918	1.684	0.05

هەروەکی ل خشتێ ژمارە (4) دیاردبیت کو بهایێ تائی یا هژمارتی پترە ژ یا خشتەیی و ئەڤە ژی ئەوێ دگەهینیت کو جیاوازیەکا ئاماری یا گرنگ هەیە، ئانکو ژنێن رزگاربووی ژ دەستێ داعشی ب شێوەیەکێ گشتی پشتەڤانیا کۆمەلایەتی هەیە ژلایێ کەسانێن دەوروبەر ڤە. ل دویڤ دیتنا ڤەکۆلەری؛ ئەڤی ئەنجامی چەندین ئەگەرێن لۆژیکی هەنە، ژئەوان: هێزا پەیوەندیان (خێزانی و کۆمەلایەتی) دناڤا کۆمەلگەهێ ئێزدیان

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n2y2026.pp227-241

بهێز دهێتە نیاسین، و ل دەمێ کارەساتێن مەزن ئەڤ پەیوەندیە پتر بهێزدکەڤن و خەلکێ ئەوان پتر دگەل هەڤدوو د هاریکارن، ژلایەکێ دیترڤە؛ ئەڤ کارەسات و جینۆسایدێن ب سەرێ ئەڤان ژنان هاتی بوویە جهێ سەرنجا هەمی جیهانێ و بتایبەتی جڤاکێ هەرێما کوردستانێ، ئەگەرەکێ دیتر ئەوە کو رێخراوێن نەحکومی (ناڤخۆیی و جیهانی) رولەکێ مەزن د ئەڤێ چەندێ دا گێرایە دناڤا کەمپان دا، چونکی ئەڤان ب خۆ ژێدەرەکێ گرنگ یێ پشتەڤانیا ماددی و مەعنەوی پێشکێشی ئەڤان ژنان کریە، ژلایەکێ دیترڤە، هەستێ بەرپرسیارەتیێ (بەرپرسارەتیا ئەخلاقی و مرۆڤایەتی) هەمبەر ئەڤان قوربانیان ژلایێ دەروبەرێن ئەوان ڤە رۆلەکێ مەزن د ئەڤێ چەندێ دا گێرایە.

ئارمانجا سێێ: دیارکرنا جیاوازیێن ئاماری یێن نیشانێن تێکچوونا) سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ (PTSD - ل دویڤ گۆراوێن (هەڤژینی، خوێندەواری و تەمەن)ی.

أ. جیاوازی ل دویڤ گۆراوێ بارێ هەڤژینیێ:

ژبۆ گۆراوێ بارێ هەڤژینیێ کو ناڤەندێ ژمێریاری (المتوسط الحسابي) یا نیشانێن PTSD ل دەف ژنێن ب هەڤژین (متزوجات) گەهشتیە (60.8000)، لێ ناڤەندێ ژمێریاری ل دەف ژنێن بێ هەڤژین (غیر متزوجات) گەهشتیە (60.772). لادانا پیڤەری (انحراف معیاري) ل دەف ژنێن ب هەڤژین (متزوجات) گەهشتیە (15.003) و ل دەف ژنێن بێ هەڤژین (غیر متزوجات) گەهشتە (13.384). تاقیکرنا تائی (T-test) بۆ دوو سەمپلێن سەربخۆ هاتە بکارئینان کو بهایێ تائی یێ هژمارتی (القیمة التائیة المحسوبة) (1.360) کێمترە ژ یێ خشتەی (القیمة الجدولیة) کو (2.021) نمرەیە ل ئاستێ پیڤانێ (0.05) و ب نمرا ئازاد (درجة حریة) (40)، و خشتێ (5) ئەڤێ چەندێ دیار د کەت.

خشتێ (5)

ئەنجامێن تاقیکرنا تائی (T-test) بۆ دیارکرنا جیاوازیا د نیشانێن PTSD دا لدیڤ بارێ هەڤژینیێ

سەمپل	ژمارە	ناڤەند	لادانا پیڤەری	بهایێ تائی		نمرا ئازاد	ئاستێ پیڤانێ
				هژمارتی	خشتەیی		
هەڤژین	20	60.8000	15.003	1.360	2.021	40	0.05
بێ هەڤژین	22	60.772	13.384				

هەروەکو ل خشتێ ژمارە (5) دیاردبیت کو چ جیاوازیەکا ئاماری یا گرنگ (significant)د ئاستێ نیشانێن (PTSD) دا دناڤبەرا هەردوو گرۆپان دا نینن، ڤەکولەر ئەڤێ چەندێ ڤەدگەرینیتەڤە کو سرۆشتێ گشتگیر یێ ترۆمایێ (قەبارە و دڕندایا ترۆمایێ) یا کو ئەڤ ژنە تێدا دەربازبووین هندە یا وێرانکەر بوو کو وەکو یەکسانکەرەکێ (equalizer) ل سەر ئەڤێ تەخێ کارکریە. ڕامانا وێ ئێشانا دەروونی ژ ئەڤێ جینۆسایدێ، تۆندوتیژیێ، و ژدەستدانا کەس و کاران، هەمی فاکتەر و جیاوازیێن دی یێن کۆمەلایەتی (وەکو بارێ هەڤژینیێ) لاواز دکەت و دئێخیتە ژێر سایا خۆ دا، چونکی ل هەمبەر ئەڤێ ئێشانا دەروونی یا مەزن بارێ کەسەکێ یێ کۆمەلایەتی کارتێکرنەکا کێمتر لێ دبیت. ژلایەکێ دیترڤە ئەو ترۆمایا ب سەر ئەوان دا هاتی بتنێ یا تاکەکەسی نەبوو، بەلکو یا کۆمەلایەتی ژی بوو، و هەمی وەکو ئێک پێکهاتە بوونە ئارمانج، ژبەر هندێ ڕەنگڤەدانا دەروونی و ئاستێ ئێشانێ ژی ل دەف ئەوان نزیکی ئێکە، چونکی ئەو هەست دکەن کو هەمی پێکڤە د هەمان گەشتیێ دانە. هەبوونا ئەڤێ ئەنجامی لایەنەکێ دیتر ژی هەیە، کو ئەڤ تەخە (بەشداربووێن ڤەکولینێ) هەمی د هەمان ژینگەهـ دا دژین کو ئەوژی ژیانا کەمپێ یە، و بیت ئەو رۆژانە رووبەرووی هەمان بارودۆخێن دژوار یێن ژیانێ بن (وەکو نەبوونا خزمەتگۆزاریان، دووری مال و جهێن خۆ و هەبوونا چارەنڤیسەکێ نەدیار)، ئەڤان هەمی فاکتەران کارتێکرنا خۆ ل سەر ئاستێ سترێس و نیشانێن (PTSD) هەیە و ل دەف هەمییان ب شێوەیەکێ بلند د پارێزیت؛ یێ کو بارێ هەڤژینیێ جیاوازیەکا مەزن دروست بکەت، تا وی رادەی ئاستێ هەبوونا نیشانێن (PTSD) ل دەف هەمی ژنان نزیکی ئێک و بلند بمینیت .

ب. جیاوازی ل دویڤ ئاستێ خوێندەواریێ:

ئەنجامێن تایبەت ب گۆراوێ ئاستێ خوێندەواریێ کو ناڤەندێ ژمێریاری (المتوسط الحسابي) یا نیشانێن PTSD ل دەف ژنێن خوێندەوار گەهشتیە (62.437)، لێ ناڤەندێ ژمێریاری ل دەف ژنێن نەخوێندەوار گەهشتیە (59.769). لادانا پیڤەری (انحراف معیاري) ل دەف ژنێن خوێندەوار گەهشتیە (13.286)، و ل دەف ژنێن نەخوێندەوار گەهشتە (14.588). تاقیکرنا تائێ (T-test) بۆ دوو سەمپلێن سەربخۆ هاتە بکارئینان کو بهایێ تائی یێ هژمارتی (القیمة التائیة المحسوبة) (1.607) کێمترە ژ یێ خشتەی (القیمة الجدولیة) کو (2.021) نمرەیە ل ئاستێ پیڤانێ (0.05) و ب نمرا ئازاد (درجة حریة) (40)، و خشتێ (6) ئەڤێ چەندێ دیار د کەت.

خشتەیێ ژمارە (6)

ئەنجامێن تاقیکرنا تائی (T-test) بۆ دیارکرنا جیاوازیا د نیشانێن PTSD دا دناڤبەرا خوەندەوار و نەخوەندەواران دا

سەمپل	ژمارە	ناڤەند	لادانا پیڤەری	بهایێ تائی		نمرا ئازاد	ئاستێ پیڤانێ
				هژمارتی	خشتەیی		
خوێندەوار	16	62.437	13.286	1.607	2.021	40	0.05
نەخوێندەوار	26	59.769	14.588				

وەکو د خشتەیێ ژمارە (6) دیار دبیت کو هیچ جیاوازیەکا ئاماری یا گرنگ د ئاستێ هەبوونا نیشانێن(PTSD)ێ دا دناڤبەرا ژنێن خواندەوار و نەخواندەوار دا نینە. دبیت بهێتە چاڤەرێکرن کو خوێندەواری ببیتە فاکتەرەکێ پارێزەر ژ بۆ کێمکرنا توندیا ترۆمایێ و نیشانێن(PTSD) ێ، لێ ئەنجامێن ڤەکولینا مە تشتەکێ دیتر دیاردکەت، چونکی نەبوونا جیاوازیێ ل ڤێرە بەلگەیەکێ بهێزە بۆ ئەوێ هێزا وێرانکەر و گشتگیر یا رووبدانا ترۆمایێ ئەوا ب سەر ئەڤێ تەخێ دا هاتی، قەبارە و دڕندایەتیا ئەڤێ رووبدانا ئەڤ ژنە تێدا دەربازبووین نابیت وەکو هەر ترۆمایەکا دی بهێتە هژمارتن، چونکی ئەم ل ڤێرە باسێ رووبدانەکا تاکەکەسی ناکەین؛ بەلکو ئەم یێ بەحسێ پرۆسەیەکا سیستەماتیک یا جینۆساید، کوێلەتی، وێرانکرنا کۆمەلایەتی و تۆندوتیژیا سێکسی و جەستەیی دکەین، ل هەمبەر ئەڤێ توندیێ و جینۆسایدێ هەمی دیوار و بەربەستێن تاکەکەسی (وەکو پلەیا جڤاکی، شیانێن کەسایەتی و ئاستێ خواندەواریێ ....هتد) دهێنە ڕاکرن و ب سەر ئەڤێ چەندێ دکەڤن؛ چونکی ئێشان و دژواریا ئەڤێ ترۆمایێ هندەک یا مەزن و گشتگیرە کو هەمی جیاوازیێن تاکەکەسی دناڤا قوربانیان دا کێم ڕەنگ و بێ ڕامان دکەت، ب رامانەکا دی؛ هێزا ئەڤێ کارەساتێ ژ هێزا فاکتەرێن پارێزەر یێن تاکەکەسی گەلەک مەزنتر بوویە .

ت. جیاوازی ل دویڤ گۆراوێ تەمەنێ:

ئەنجامێن تایبەت ب گۆراوێ تەمەنی کو ناڤەندێ ژمێریاری (المتوسط الحسابي) یا نیشانێن PTSD ل دەف ژنێن بن (18) سالێ دا گەهشتیە (62.9000)، لێ ناڤەندێ ژمێریاری ل PTSD ل دەف ژنێن سەر (18) سالێ دا گەهشتیە

(60.125). لادانا پیڤەری (انحراف معیاري) ل دەڤ ژنێن بن (18) سالیێ دا گەهشتیە (13.617)، و ل دەڤ ژنێن سەر (18) سالیێ دا گەهشتە (14.268). تاقیکرنا تائی (T-test) بۆ دوو سەمپلێن سەربخۆ هاتە بکارئینان کو بهایێ تائی یێ هژمارتی (القیمة التائیة المحسوبة) (1.730) کێمترە ژ یێ خشتەی (القیمة الجدولیة) کو (2.021) نمرەیە ل ئاستێ پیڤانێ (0.05) و ب نمرا ئازاد (درجة حریة) (40)، و خشتێ (7) ئەڤێ چەندێ دیار د کەت.

خشتێ (7)

ئەنجامێن تاقیکرنا تائی (T-test) بۆ دیارکرنا جیاوازیا د نیشانێن PTSD دا ل دویڤ گۆراوێ تەمەنی

سەمپل	ژمارە	ناڤەند	لادانا پیڤەری	بهایێ تائی		نمرا ئازاد	ئاستێ پیڤانێ
				هژمارتی	خشتەیی		
بن ژیێ 18 سالیێ	10	62.9000	13.617	1.730	2.021	40	0.05
سەر ژیێ 18 سالیێ	32	60.125	14.268				

وەکو د خشتەیێ ژمارە (7) دیار دبیت کو هیچ جیاوازیەکا ئاماری یا گرنگ د ئاستێ هەبوونا نیشانێن (PTSD)ێ دا دناڤبەرا کچێن ژێر (18) سالی و ژنێن سەر (18) سالیێ دا نینە، کو ئەڤەژی پەیامەکا روون و ئاشکرا ل سەر سرۆشتێ گشتگیر یێ کارەساتا ب سەر ئەوان دا هاتی دگەهینیت. رووێدانێن ترۆمایێ ب دڕاندیەتیا خۆ قوناغێن سرۆشتی یێن گەشەکرنێ (وەکو خەونێن خواندنێ، ئاڤاکرنا ژیانێ و پێکئینانا هەڤژینیێ ...هتد) ژ کچێن ژێر تەمەنێ (18) سالیێ دا ستاندن، و ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەر بۆ ژدەستدانا هیڤی و خەونێن ئەوان، ئەم شێین بێژین کو ئەو هزردکەن کو ئەڤێ رووێدانا ترۆمایێ پاشەرۆژا ئەوان وێران کر، و ئەڤ چەندە ژی فاکتەرەکێ بهێزە بۆ پەیدابوونا نیشانێن (PTSD)ێ ل دەڤ ئەوان. بەرامبەری ئەوێ ژنێن سەر تەمەنێ (18) سالیێ دا، کو رووێدانا ترۆمایێ بۆ ئەگەر ئەو هزر بکەن ئەڤێ چەندێ ڕابردوویێ ئەوان و ژیانا وان یا نها وێرانکر وەکو (خێزان، هەڤژین و مال ...هتد)، ئەڤ چەندە ئۆتۆماتیکی دبیتە فاکتەرەکێ ڕێخۆشکەر بۆ پەیدابوونا نیشانێن (PTSD)ێ ل دەڤ ئەڤان ژنان. دبیت جورێ ژدەستدانێ یان هزرکرنێ ل دەڤ ئەوان یێ جیاواز بیت، لێ قەبارێ هەستێ وێرانبوون و بێ هیڤیبوونێ ل دەڤ هەردوو گرۆپان هند یێ بهێز و کویرە کو ئاستێ (PTSD)ێ ل دەڤ ئەوان نزیکی هەڤ بیت. ژلایەکێ دیترڤە ئەم دشێین بێژین کو مێشک و کەسایەتیا کچێن ژێر تەمەنێ (18) سالیێ دا هێشتا یا د قوناغا گەشەکرنێ دا؛ ژبەر هندێ ئەو ل هەمبەر رووێدانێن ترۆمایێ لاوازن و ترۆما دشێت کارتێکرنەکا دۆمدرێژ ل سەر پێکهاتا کەسایەتیا ئەوان بکەت، بەرامبەری ئەڤێ چەندێ، کو ژنێن سەر تەمەنێ (18) سالیێ دا کەسایەتیا ئەوان پتر یا پێگەهشتی یە و ئەو ل هەمبەر رووێدانا ترۆمایێ هوشیارترن و تێگەهشتنا ئەوان بۆ قەبارێ ئەڤێ کارەساتێ (ڕامانا جینۆسایدێ و وێرانکرنا کۆمەلگەهێ ئەوان) مەزنترە، ژبەر هندێ ئەو ب شێوەیەکێ کویتر هەست ب ئەڤێ وێرانبوونێ دکەن، ئەڤە بارگرانیەکا دەروونی یا مەزنە بۆ ئەوان، ژبەر هندێ چەندە ژی دبیتە ئەگەرەکێ ڕێخۆشکە کو ئەو تۆشی تێکچوونا (PTSD) ببن. ئەگەرەکێ دیتر ژی ژ بۆ ئەڤێ ئەنجامی هەیە، کو بەر نها مە د گۆراوێن دیتر ژی دا دیتی کو هێز و دژواریا کارەساتێ و رووێدانا ترۆمایا ب سەرێ ئەوان دا هاتی و ژینگەها پشتی وێ هندە یا ب سەخت بوو کو هەمی دبنە ئەگەر کو جیاوازیێن دی یێن کەسایەتی وەکو (تەمەن، خوێندەواری و ئاستێ کەسایەتی) یێ لاواز بکەت، زێدەباری بارودۆخێ نەخۆش یێ ل ناڤا کەمپان دا، هەمی دبنە ئەگەرێن هەڤپشک کو ناهێلیت جیاوازیەکا ئاماری یا گرنگ دناڤبەرا گرۆپێن تەمەنی دا پەیدا ببیت.

ئارمانجا چارێ: زانینا ئاستێ پەیوەندیا دناڤبەرا تێکچوونا (سترێسا دەروونی یا پشتی ترۆمایێ - PTSD) و ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی دا.

شرۆڤەکرنا هاوکێشا پەیوەندیێ یا پێرسۆنی (معامل ارتباط بیرسون) بۆ نمرەیێن پیڤەرێ (PTSD)ێ و نمرەیێن پیڤەرێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی بۆ سەمپلا ڤەکۆلینی کو ژ (42) بەشداربوویان هاتە ئەنجامدان، ئەوژی ب مەرەما دیارکرنا پەیوەندیا دناڤبەرا هەردوو پیڤەران دا. ئەنجامان دیارکر کو پەیوەندیەکا ئەرێنی و بهێز دناڤبەرا هەردوو پیڤەران دا هەیە، کو (معامل الارتباط) گەهشتە (0.65 = r) هەروەکو د خشتەیێ ژمارە (8) دا دیار دبیت. بۆ پشتڕاستبوونێ ژ ئەڤێ پەیوەندیێ، بهایێ تاقیکرنێ (t) هاتە هژمارتن، کو بهایێ وێ گەهشتە (5.89 = t) ب نمرەیا ئازاد (درجة حریة) (40 = df)، کو ئەڤە بلندترە ژ (2.021 = t_crit) ل ئاستێ پیڤانێ (مستوى الدلالة) (0.05 = α)، هەروەسا بهایێ ئیحتمالی یێ گرێدای (القیمة الاحتمالیة المرتبطة) گەهشتە (0.001 > p 0)، کو ئەڤ چەندە ئاماژێ ب هەبوونا گرنگیەکا ئاماری یا بهێز بۆ پەیوەندیێ دناڤبەرا هەردوو گۆراوان (PTSD و پشتەڤانیا کۆمەلایەتی) دکەت، ژبەر ئەڤێ چەندێ ئەم ئەوێ گریمانا سفری (الفرضیة الصفریة) ئەوا دبێژیت چ پەیوەندی یێن مەعنەوی دناڤبەرا ئەوڤان هەردوو گۆراوان دا دناڤا ئەڤێ سەمپلێ دا نینن.

خشتێ (8)

ئەنجامێن شرۆڤەکرنا هاوکێشا پەیوەندیێ (نتائج تحلیل معامل الارتباط)

گۆراو (المتغیر)	بها (القیمة)
هاوکێشێ پەیوەندیێ (معامل الارتباط) (r)	0.65
قەبارێ سەمپلێ (حجم العینة) (n)	42
نمرا ئازاد (درجة الحریة) (df)	40
بهایێ (t)	5.89
(القیمة الحرجة) (α = 0.05)	2.021
بهایێ ئحتیمالیێ (القیمة الاحتمالیة) (p)	< 0.001
ئەنجام	یا گرنگە ژ لایێ ئاماری ڤە (دالة إحصائیاً)

شێوازێ ئاماری یێ (تحلیل الانحدار الخطي البسیط - Simple Linear Regression) بۆ هەلسەنگاندنا شیانا بکارئینانا نمرەیێن پیڤەرێ (PTSD)ێ وەکو پێشبینیەک بۆ نمرەیێن پیڤەرێ (پشتەڤانیا کۆمەلایەتی) هاتە بکارئینان. ئەڤێ چەندێ دیارکر کو هاوکێشێ (معامل الانحدار) (B = 0.42) بوو، دگەل بهایێ ئحتیمابیێ (p < 0.001) کو ئەڤە گرنگیەکا ئاماری یا بهێز ڕەنگڤەددەت. هەروەسا هاوکێشێ دیارکرنێ (معامل التحدید) گەهشتە (R^2 = 0.422) کو ئاماژێ ب ئەوێ چەندێ ددەت کو پیڤەرێ (PTSD)ێ (42.2%) ژ گوهورینا (التباین) د نمرەیێن (پشتەڤانیا کۆمەلایەتی) شرۆڤەدکەت، خشتەیێ ژمارە (9) ئەڤێ چەندێ روون دکەت. ئەڤ چەندە دیاردکەت کو شیانەکا بلند یا ڕێژەیی بۆ پیڤەرێ (PTSD) هەیە ژبۆ

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n2y2026.pp227-241

پێشبینیکرنا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی د سەمپڵا ڤەکولینێ دا.

خشتێ (9)

ئەنجامێن شرۆڤەکرنا (تحليل الانحدار الخطي البسيط - Simple Linear Regression)

ئاماژێ (الانحدار - Regression)	بها (القيمة)
هاوکێشا (الانحدار) (B)	0.42
هاوکێشا دیارکرنێ (معامل التحدید) (R^2)	0.422
بهایێ ئحتیمالێ (القيمة الاحتمالية) (p)	< 0.001
نەگۆر (الثابت) (Intercept)	47.89 ($p < 0.001$)
ژمارا تاکان	42

ئارمانجا ڤەکولینێ دیارکرنا پەیوەندیێ بۆ دناڤبەرا نمرێن پیڤەرێ (PTSD)ێ و پیڤەرێ (پشتەڤانیا کۆمەلایەتی)؛ ئەنجامێن ڤەکولینێ دیارکرن کو پەیوەندیەکا ئەرێنی یا بهێز دناڤبەرا هەردوو گۆراوان دا هەیە. ئەڤ پەیوەندیە ب شێوەیەکێ روون یا گرنگ و بهێزبوو ژلایێ ئاماری ڤە، کو بهایێ هاوکێشێ پەیوەندیێ (معامل الارتباط) گەهشتە ($r = 0.65$)، دگەل بهایێ ئحتیمالی (قيمة احتمالية) کێمتر ژ (0.001)، کو ئەڤ چەندە رەنگڤەدانە بۆ هەبوونا پەیوەندیەکا ب رامان و بهێز. بهایێ بلند یێ هاوکێشا دیارکرنێ (معامل التحدید) کو ($R^2 = 0.422$) بوو؛ ئاماژێ ب ئەوێ چەندێ ددەت کو پیڤەرێ (PTSD)ێ رێژەیەکا بەرچاڤ ژ گوهورینێ د نمرەیێن (پشتەڤانیا کۆمەلایەتی) شرۆڤە دکەت، کو ئەڤ چەندە پشتەڤانیا شیانا ئەڤێ پیڤەری دکەت بۆ پێشبینیکرنا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی د چارچوڤێ ڤەکولینا مە دا و ئەڤە دگەل ڤەکولینێن دیتر د گونجیت یێن کو ئاماژە ب هەبوونا پەیوەندیەکێ دناڤبەرا نیشانێن (PTSD)ێ و ئاستێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی کرین. سەرباری ئەوێ چەندێ کو قەبارێ سەمپڵا ڤەکولینێ ژ (42) بەشداربوویان پێکهاتبوو، و دبیت ئەڤە قەبارەکێ گەلەک مەزن نەبیت، لێ هێز و گرنگیا پەیوەندیێ ئاماژێ ب ئەوێ چەندێ ددەت کو ئەڤ ئەنجامە هێژای گرنگیپێدانێ یە، ب تایبەتی کو گرێدای تەخەکا هەستیار و بارودۆخێن ئاوارەیانە، وەکو رزگاربوویێن ژ رکخستنا داعشێ ل کەمپێن ئاوارەیان دا، ئەوێن کو ژ کاودانێن دەروونی و جڤاکی یێن ئالوز و نەخۆش دنالین. ئەڤ ئەنجامە دەرگەهی ل پێشیا پتر ڤەکولینان ڤەکەت یێن کو دشێن سەمپڵێن مەزنتر و گۆراوێن جیاوازتر بکاربینن.

6. گەنگەشەکرنا ئەنجامان

ئەنجامێن ڤەکولینێ دیارکر کو ناڤەندا نمرەیێن پیڤەرێ (PTSD)ێ ب شێوەیەکێ ئاماری یێ گرنگ بلند بوو ل هەمبەر ناڤەندێ گریمانی (المتوسط الفرضي). کو ئەڤ چەندە هەبوونا نیشانێن (PTSD)ێ ل دەڤ بەشداربوویێن ڤەکولینێ پشتڕاست دکەت. هەروەسا ئەنجامێن پیڤەرێ (پشتەڤانیا کۆمەلایەتی) ژی ناڤەندێن بلند یێن گرنگ نیشاندان، کو ئاماژێ ب ئەوێ چەندێ ددەت کو بەشداربوویێن ڤەکولینێ خۆدان ئاستێن باشن ژ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی. سەرباری ئەوێ چەندێ کو ئێک ژ پیڤەرێن ڤەکولینێ ئاماژێ ب هەبوونا تێکچوونا (PTSD)ێ ددەت، لێ پیڤەرێ دیتر ئاماژێ ب هەبوونا پیشتەڤانیا کۆمەلایەتی ددەت، بەرامبەری ئەڤێ چەندێ شرۆڤەکرنا هاوکێشا پەیوەندیێ (تحليل معامل الارتباط) دیارکەت کو پەیوەندیەکا بهێز و ئەرێنی دناڤبەرا هەردوو نمرەیان دا هەیە، ئەڤە رامانا وێ چەندێ دگەهینیت کو بلندبوونا نمرەیێن (PTSD)ێ ب زێدەبوونا ئاستێن پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ڤە گرێدایە، و دبیت ئەڤە چەندە وەکو کارلێککرنەکا تەمامکەر (تفاعل تكاملي) بهێتە شرۆڤەکرن، نە وەکو هەڤدژیەک د ئەنجامان دا.

ئەڤ پەیوەندیە د شایاندایە ب ئەوێ چەندێ بهێتە شرۆڤەکرن کو ئەو کەسانێن ژ نیشانێن تێکچوونا (PTSD)ێ یێن بلندتر دنالن؛ دبیت پتر بەرهەڤبن بۆ وەرگرتنا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ژ دەوروبەرێن خۆ، ئەڤجا چ خێزان بیت یان هەڤاڵ یان جڤاک، وەکو کارڤەدانەکێ یە ل هەمبەر پێدڤیێن ئەوان یێن دەروونی و جڤاکی یێن زێدە. ئەڤ پشتەڤانیە دبیتە فاکتەرەکێ هاریکار بۆ رووبەرووبوونا فشارێن دەروونی و خۆگونجاندنا دگەل بارودۆخێن سەخت دا، ب تایبەتی د چارچوڤەیێ بەشداربوویێن ڤەکولینێ دا، یا کو ژ رزگاربوویێن کاودانێن ئالۆز پێک دهێت وەک ئاوارەبی و رویبرویبوونا ترۆمایێن دەروونی. ژبەر ئەڤێ چەندێ ئەنجام گرنگیا تەماشەکرنا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی وەکو فاکتەرەکێ دینامیکی یێ گرێدای رەوشا دەروونی یا تاکی ڤە دیاردکەن، کو بلندبوونا نیشانێن (PTSD)ێ نابیتە رێگر ل هەمبەر هەبوونا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی، بەلکو دبیت ببیتە ئەگەرێ پاڵدانا زێدەبوونا ئەڤێ پێشتەڤانیێ، و ئەڤ چەندە دگەل ئەوان ڤەکولینێن پێشتر دگونجیت یێن کو رۆلێ جڤاکێ وەکو گۆراوەکێ ناڤبەندکار (وسیط) یان فاکتەرەکێ کێمکەر بۆ نیشانێن تێکچوونا (PTSD)ێ پشتڕاست کرین.

7. دەرئەنجام و راسپارده

7. 1 دەرئەنجام (Conclusions):

ل دویڤ شرۆڤەکرن و گەنگەشەکرنا ئەنجامێن ڤەکولینا مە، ئەم گەهشتینە ئەڤان دەرئەنجامێن سەرەکێ:

1- ڤەکولینێ ب شێوەیەکێ ئاماری یێ پشتڕاستکری دیارکر کو ژنێن رزگاربووی ژدەستێ داعشێ د کەمپێن پارێزگەها دهۆکێ؛ ژ رێژەیەکا بلند یا نیشانێن تێکچوونا (PTSD)ێ دنالن.

2- د هەمان دەمدا، بەشداربوویێن ڤەکولینێ هەست ب وەرگرتنا ئاستەکێ بلند یێ پشتەڤانیا کۆمەلایەتی (Social Support) ژلایێ دەوروبەرێن خۆ ڤە دکەن.

3- ڤەکولینێ ئاشکراکر کو فاکتەرێن دیمۆگرافی یێن وەکو (تەمەن، بارێ هەڤژینیێ و خوێندەواریێ) نەشیاینە هیچ جیاوازیەکا ئاماری یا گرنگ د کێمکرنا ئاستێ نیشانێن (PTSD) دروست بکەت. ئەڤە چەندە ئاماژەیەکە کو قەبارە و هێزا وێرانکەر یا ترۆمایێ هندە یا گشتگیر و بهێزبوویە کو هەمی جیاوازیێن تاکەکەسی لاوازکرینە و هەمی قوربانی کرینە د ئێک بازنەیا ئێشانێ و چارەنڤیسێ دا.

4- گرنگترین دەرئەنجامێن ڤەکولینێ ئەو بوو کو شیا پەیوەندیا ئەرێنی یا بهێز دناڤبەرا ئاستێ (PTSD) و پشتەڤانیا کۆمەلایەتی دیارکەت. رامانا وێ ئەوە کو هندی (PTSD) ل دەڤ قوربانیان بلندتر بیت؛ هەستا وەرگرتنا پشتەڤانیا کۆمەلایەتی ژلایێ دەوروبەران ڤە ژی زێدەترە. ئەڤە نەهەڤدژیە، بەلکو ئەڤ چەندە نیشانا وێ چەندێ یە کو جڤاک بەرامبەر ئێشانا دژوار و دیار یا قوربانیان کارڤەدانا خۆ نیشا ددەت و دەستپێشخەریێ بۆ هاریکاریکرنێ دکەت.

Original Article |DOI: https://doi.org/10.14500/kujhss.v9n2y2026.pp227-241

7. 2 ڕاسپاردە (Recommendations):

ل دویف دەرئەنجامێن ل سەری هاتینە دیارکرن، ڤەکۆلەر کۆمەکا ڕاسپاردەیێن پراکتیکی پێشکێش دکەت:

1- پێدڤیە ڕێکخراوێن ناڤخۆیی و ناڤنەتەوەیی و سازیێن حکومەتێ کار بۆ دابینکرنا چارەسەریێن دەروونی یێن تایبەت ب چارەسەرکرنا تێکچوونا (PTSD)ێ بهێتە کرن.

2- پێدڤیە پشتەڤانیا کومەلایەتی وەکو بەشەکێ سەرەکی ژ پلانا چارەسەریێ بهێتە دیتن ئەوا ژلایێ ناڤەندێن ساخلەمیێ ڤە دهێتە دانان.

3- پێدڤیە جڤاک و خۆدانێن بریاران گرنگیێ بدەنە بەرنامەیێن هوشیاریێ (Awareness programs) ئەوژی ژبۆ بلندکرنا ئاستێ رەوشەنبیریا جڤاکی ل سەر ساخلەمییا دەروونی، چونکی دڤێت کۆمەلگەهـ بزانیت کو پێشتەڤانی بتنێ ب هاریکاریا ماددی نینە، بەلکو ب گوهداریکرنەکا چالاک، ڕێزگرتن ب هەستێن قوربانیان و پالدانا ئەوان بۆ وەرگرتنا چارەسەرییا پسپۆرانە ژی دهێتەکرن.

ژێدەر:

Aass, L. K., Moen, Ø. L., Skundberg-Kletthagen, H., Lundqvist, L.-O., & Schröder, A. (2022). Family support and quality of community mental health care: Perspectives from families living with mental illness. *Journal of Clinical Nursing*, *31*(7–8), 935–948. https://doi.org/10.1111/jocn.15948

Abdallah, C. G., Southwick, S. M., & Krystal, J. H. (2017). Neurobiology of posttraumatic stress disorder (PTSD): A path from novel pathophysiology to innovative therapeutics. *Neuroscience Letters*, *649*, 130–132. https://doi.org/10.1016/j.neulet.2017.04.046

Adesola, A. A., Akoki, D. M., Aderemi, T. V., & Abraham, M. I. (2025). Psychometric properties of the multidimensional scale of perceived social support among university of Ibadan medical students. *BMC Psychology*, *13*(1), 481. https://doi.org/10.1186/s40359-025-02823-9

Agarwal, B., Brooks, S. K., & Greenberg, N. (2020). The Role of Peer Support in Managing Occupational Stress: A Qualitative Study of the Sustaining Resilience at Work Intervention. *Workplace Health & Safety*, *68*(2), 57–64. https://doi.org/10.1177/2165079919873934

Akanni, O. O., Edeh, A. N., Agbir, M. T., & Olashore, A. A. (2024). The quality of life and its inter-relationship with posttraumatic stress disorder and social support in two post-conflict communities in Nigeria. *Journal of Health Psychology*, *29*(13), 1519–1532. https://doi.org/10.1177/13591053231222851

Boland, R. J., & Verduin, M. L. (Eds) (with Ruiz, P., Shah, A., Kaplan, H. I., & Sadock, B. J.). (2022). *Kaplan & Sadock's synopsis of psychiatry* (Twelfth edition). Wolters Kluwer. https://emergency.lwwhealthlibrary.com/book.aspx?bookid=3071

Bremner, J. D. (Ed.). (2019). *Posttraumatic stress disorder: From neurobiology to treatment* ([Enhanced Credo edition]). John Wiley & Sons Inc., Credo Reference. http://www.credoreference.com/book/wileypsdfnt

Brewin, C. R., Andrews, B., & Valentine, J. D. (2000). Meta-analysis of risk factors for posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *68*(5), 748–766. https://doi.org/10.1037/0022-006X.68.5.748

Cutrona, C. E., & Suhr, J. A. (1992). Controllability of stressful events and satisfaction with spouse support behaviors. *Communication Research*, *19*(2), 154–174. https://doi.org/10.1177/009365092019002002

Dai, W., Chen, L., Tan, H., Wang, J., Lai, Z., Kaminga, A. C., Li, Y., & Liu, A. (2016). Association between social support and recovery from post-traumatic stress disorder after flood: A 13-14 year follow-up study in Hunan, China. *BMC Public Health*, *16*, 194. https://doi.org/10.1186/s12889-016-2871-x

American Psychiatric Association. (2022). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed., text rev.).

Du, J., Diao, H., Zhou, X., Zhang, C., Chen, Y., Gao, Y., & Wang, Y. (2022). Post-traumatic stress disorder: A psychiatric disorder requiring urgent attention. *Medical Review*, *2*(3), 219–243. https://doi.org/10.1515/mr-2022-0012

Forbes, D., Bisson, J. I., Monson, C. M., & Berliner, L. (2020). *Effective Treatments for PTSD: Practice Guidelines from the International Society for Traumatic Stress Studies*. Guilford Publications. https://ebook.yourcloudlibrary.com/library/oclc/detail/2sxexz9

Glanz, K., Viswanath, K., & Rimer, B. K. (2015). *Health behavior: Theory, research, and practice, 5th ed.* Jossey-Bass. http://rbdigital.oneclickdigital.com

Gruenewald, T. L., & Seeman, T. E. (2011). Social support and physical health: Links and mechanisms. In *Handbook of behavioral medicine: Methods and applications* (pp. 225–236). Springer Science + Business Media.

Haering, S., Schulze, L., Geiling, A., Meyer, C., Klusmann, H., Schumacher, S., Knaevelsrud, C., & Engel, S. (2024). Higher risk—less data: A systematic review and meta-analysis on the role of sex and gender in trauma research. *Journal of Psychopathology and Clinical Science*, *133*(3), 257–272. https://doi.org/10.1037/abn0000899

Haugan, G., & Eriksson, M. (Eds). (2021). *Health Promotion in Health Care – Vital Theories and Research*. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-63135-2

Hill, C. E., Knox, S., & Pinto-Coelho, K. G. (2018). Therapist self-disclosure and immediacy: A qualitative meta-analysis. *Psychotherapy (Chicago, Ill.)*, *55*(4), 445–460. https://doi.org/10.1037/pst0000182

Mavranezouli, I., Megnin-Viggars, O., Daly, C., Dias, S., Welton, N. J., Stockton, S., Bhutani, G., Grey, N., Leach, J., Greenberg, N., Katona, C., El-Leithy, S., & Pilling, S. (2020). Psychological treatments for post-traumatic stress disorder in adults: A network meta-analysis. *Psychological Medicine*, *50*(4), 542–555. https://doi.org/10.1017/S0033291720000070

Miller, W. R., & Rollnick, S. (2023). *Motivational interviewing: Helping people change and grow* (Fourth edition). The Guilford Press. https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=3631133

Nguyen, A. W., Chatters, L. M., Taylor, R. J., & Mouzon, D. M. (2016). Social Support from Family and Friends and Subjective Well-Being of Older African Americans. *Journal of Happiness Studies*, *17*(3), 959–979. https://doi.org/10.1007/s10902-015-9626-8

Nievergelt, C. M., Maihofer, A. X., Klengel, T., Atkinson, E. G., Chen, C.-Y., Choi, K. W., Coleman, J. R. I., Dalvie, S., Duncan, L. E., Gelernter, J., Levey, D. F., Logue, M. W., Polimanti, R., Provost, A. C., Ratanatharathorn, A., Stein, M. B., Torres, K., Aiello, A. E., Almli, L. M., … Koenen, K. C. (2019). International meta-analysis of PTSD genome-wide association studies identifies sex- and ancestry-specific genetic risk loci. *Nature Communications*, *10*(1), 4558. https://doi.org/10.1038/s41467-019-12576-w

Price, M., Lancaster, C. L., Gros, D. F., Legrand, A. C., van Stolk-Cooke, K., & Acierno, R. (2018). An Examination of Social Support and PTSD Treatment Response during Prolonged Exposure. *Psychiatry*, *81*(3), 258–270. https://doi.org/10.1080/00332747.2017.1402569

Resick, P. A., Monson, C. M., & Chard, K. M. (2024). *Cognitive processing therapy for PTSD: A comprehensive therapist manual* (Second edition). The Guilford Press. https://public.ebookcentral.proquest.com/choice/PublicFullRecord.aspx?p=31202551

Rueger, S. Y., Pyun, Y., Coyle, S., Wimmer, J., & Stone, L. B. (2022). Youth depression and perceived social support from parents: A meta-analysis of gender and stress-related differences. *Psychological Bulletin*, *148*(9–10), 710–740. https://doi.org/10.1037/bul0000378

Ryan, R. M. (Ed.). (2023). *The Oxford handbook of self-determination theory*. Oxford University Press. https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=3548090

Taylor, S. E., & Stanton, A. L. (2025). *Health psychology* (2025 release). McGraw Hill LLC.

Thoits, P. A. (2011). Mechanisms linking social ties and support to physical and mental health. *Journal of Health and Social Behavior*, *52*(2), 145–161. https://doi.org/10.1177/0022146510395592

Iain W. McGowan. (2019). The Economic Burden of PTSD. A brief review of salient literature. *International Journal of Psychiatry and Mental Health*, 20–26. https://doi.org/10.36811/ijpmh.2019.110003

Ibrahim, H., Ertl, V., Catani, C., Ismail, A. A., & Neuner, F. (2018). Trauma and perceived social rejection among Yazidi women and girls who survived enslavement and genocide. *BMC Medicine*, *16*(1), 154. https://doi.org/10.1186/s12916-018-1140-5

Johansen, V. A., Milde, A. M., Nilsen, R. M., Breivik, K., Nordanger, D. Ø., Stormark, K. M., & Weisæth, L. (2022). The Relationship Between Perceived Social Support and PTSD Symptoms After Exposure to Physical Assault: An 8 Years Longitudinal Study. *Journal of Interpersonal Violence*, *37*(9–10), NP7679–NP7706. https://doi.org/10.1177/0886260520970314

Kim, H. S., Sherman, D. K., & Taylor, S. E. (2008). Culture and social support. *American Psychologist*, *63*(6), 518–526. https://doi.org/10.1037/0003-066X

Kizilhan, J. I. (2018). PTSD of rape after IS ('Islamic State') captivity. *Archives of Women's Mental Health*, *21*(5), 517–524. https://doi.org/10.1007/s00737-018-0824-3

Kizilhan, J. I., & Neumann, J. (2020). The Significance of Justice in the Psychotherapeutic Treatment of Traumatized People After War and Crises. *Frontiers in Psychiatry*, *11*, 540. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.00540

Knowles, E. A., & Danzi, B. A. (2025). The Role of Online Social Support in Mental Health: Comparing Rural and Urban Youth. *Children*, *12*(2), 113. https://doi.org/10.3390/children12020113

Koenen, K. C., Ratanatharathorn, A., Ng, L., McLaughlin, K. A., Bromet, E. J., Stein, D. J., Karam, E. G., Ruscio, A. M., Benjet, C., Scott, K., Atwoli, L., Petukhova, M., Lim, C. C. W., Aguilar-Gaxiola, S., Al-Hamzawi, A., Alonso, J., Bunting, B., Ciutan, M., de Girolamo, G., … Kessler, R. C. (2017). Posttraumatic stress disorder in the World Mental Health Surveys. *Psychological Medicine*, *47*(13), 2260–2274. https://doi.org/10.1017/S0033291717000708

Laranjeira, C., Carvalho, D., Valentim, O., Moutinho, L., Morgado, T., Tomás, C., Gomes, J., & Querido, A. (2023). Therapeutic Adherence of People with Mental Disorders: An Evolutionary Concept Analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *20*(5), 3869. https://doi.org/10.3390/ijerph20053869

Lucchetti, G., Koenig, H. G., & Lucchetti, A. L. G. (2021). Spirituality, religiousness, and mental health: A review of the current scientific evidence. *World Journal of Clinical Cases*, *9*(26), 7620–7631. https://doi.org/10.12998/wjcc.v9.i26.7620

Martin, C. R., Preedy, V. R., & Patel, V. B. (Eds). (2014). *Comprehensive Guide to Post-Traumatic Stress Disorder*. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-08613-2

Uchino, B. N., & Eisenberger, N. I. (2019). Emotions in Social Relationships and Their Implications for Health and Disease: Introduction to the Special Issue of Psychosomatic Medicine. *Psychosomatic Medicine*, *81*(8), 676–680. https://doi.org/10.1097/PSY.0000000000000741

Wang, Y., Chung, M. C., Wang, N., Yu, X., & Kenardy, J. (2021). Social support and posttraumatic stress disorder: A meta-analysis of longitudinal studies. *Clinical Psychology Review*, *85*, 101998. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2021.101998

Widom, C. S. (1999). Posttraumatic Stress Disorder in Abused and Neglected Children Grown Up. *American Journal of Psychiatry*, *156*(8), 1223–1229. https://doi.org/10.1176/ajp.156.8.1223

آل عواض، أحمد علي، و الفيفي، مصلح اسعد جبران (2024)، الأمن النفسي والدعم الاجتماعي كمنبئات بنمو ما بعد الصدمة لدى طلاب المرحلة المتوسطة بمدارس الحد الجنوبي بمنطقة نجران . *مجلة جامعة السعيد للعلوم الإنسانية*، 7(4)، 26 .40– https://journal.alsaeeduni.edu.ye/

البوات، م. ك.، البدور، م. ع. (2023). اضطراب كرب ما بعد الصدمة وعلاقته بالصمود النفسي لدى الطلبة اللاجئين السوريين في الأردن. *إربد للبحوث والدراسات الإنسانية*، 25(6).

مجاور، دعاء فتحي محمد (2020)، علاقة نمو ما بعد الصدمة والدعم الاجتماعي لدى مريضات سرطان الثدي: دراسة تنبؤية مقارنة. مجلة كلية التربية. جامعة بنها.31 (123)، 37 - 102. https://doi.org/10.21608/jfeb.2020.172408

المقبل، هـ. ج. م.، الشقران، ح. إ. (2021). العلاقة بين جودة الحياة وأعراض اضطراب ضغوط ما بعد الصدمة لدى النساء المعنفات في الأردن. *مجلة جامعة القدس المفتوحة للأبحاث والدراسات التربوية والنفسية*، 12(34)، 16-28 .

مایی، سیف الله علي (2025)، چارەسەرییا دەروونی (CBT) بۆ تێكچوونا خەمۆكیێ، چاپا ئێكێ، چاپخانا کوردمان، دهۆک – عیراق.

اضطراب الكرب ما بعد الصدمة وعلاقته بالدعم الاجتماعي لدى النساء الناجيات من تنظيم داعش في مخيمات النازحين بمحافظة دهوك

هدفت هذه الدراسة إلى التعرف على طبيعة العلاقة بين اضطراب الكرب ما بعد الصدمة (PTSD) والدعم الاجتماعي المدرك لدى النساء الناجيات من تنظيم داعش الإرهابي والمقيمات في مخيمات النازحين بمحافظة دهوك. اعتمد الباحث المنهج الوصفي الارتباطي، وطبقه على عينة قصدية تألفت من (42) ناجية. ولجمع البيانات، استخدم مقياس ديفيدسون للصدمة (DTS) لقياس اضطراب الكرب ما بعد الصدمة، والمقياس متعدد الأبعاد للدعم الاجتماعي المدرك (MSPSS).. أظهرت النتائج أن أفراد العينة يعانين من مستوى مرتفع من أعراض اضطراب الكرب ما بعد الصدمة، وفي الوقت نفسه أبدين إدراكاً لمستوى عال من الدعم الاجتماعي. كما بينت النتائج وجود علاقة ارتباطية موجبة وقوية بين مستوى اضطراب الكرب ما بعد الصدمة والدعم الاجتماعي (r = 0.65) ، مما يشير إلى أنه كلما ازدادت حدة أعراض الصدمة، ارتفع إدراك الفرد لحاجته إلى الدعم الاجتماعي وتلقيه له. وتؤكد الدراسة أن الدعم الاجتماعي يعد عاملا جوهريا واستجابة طبيعية في مواجهة الصدمات الشديدة، كما توصي بضرورة تطوير برامج متخصصة للدعم النفسي والاجتماعي لهذه الفئة شديدة التأثر. تكمن أهمية هذا البحث في توضيح دور الدعم الاجتماعي في التخفيف من أعراض اضطراب ما بعد الصدمة، مما يمهد الطريق لتصميم برامج دعم أكثر فعالية تكون مصممة خصيصاً لتلبية الاحتياجات المحددة للناجين من الصدمات، وتعزيز قدرتهم على التكيف والاندماج مجدداً في مجتمعاتهم المحلية.

الكلمات المفتاحية: اضطراب الكرب ما بعد الصدمة، الدعم الاجتماعي، النساء الناجيات، تنظيم داعش، مخيمات النزوح.

The Relationship Between Post-Traumatic Stress Disorder and Social Support Among Female Survivors of ISIS in IDP Camps in Duhok Governorate

ABSTRACT

This research aimed to investigate the relationship between Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) and Social Support among female survivors of the Islamic State of Iraq and Syria (ISIS) terrorist organization residing in Internally Displaced Persons (IDP) camps in Duhok Governorate. A descriptive-correlational method was utilized on a purposive sample of 42 female survivors. To collect data, the Davidson Trauma Scale (DTS) was used to measure PTSD, and the Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS) was used to assess social support. The main findings revealed that the study sample generally suffers from a high level of PTSD symptoms. Concurrently, they perceive a high level of social support. The most significant finding was a strong, positive correlation between the level of PTSD and social support (r = 0.65). This indicates that as PTSD symptoms intensify, the perception of receiving social support also increases. The study confirms that social support is a critical coping factor and a natural response to severe trauma, highlighting the need for specialized psych-social programs for this vulnerable group. The importance of this research lies in clarifying the role of social support in mitigating PTSD symptoms, thereby paving the way for the design of more effective support programs that are tailored to the specific needs of trauma survivors.

KEYWORDS: Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD), .Social Support, Female Survivors, ISIS, IDP Camps